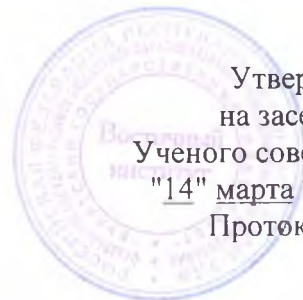

МИНИСТЕРСТВО ОБРАЗОВАНИЯ И НАУКИ РОССИЙСКОЙ ФЕДЕРАЦИИ
ФГБОУ ВО «БУРЯТСКИЙ ГОСУДАРСТВЕННЫЙ УНИВЕРСИТЕТ»
ВОСТОЧНЫЙ ИНСТИТУТ
КАФЕДРА БУРЯТСКОГО ЯЗЫКА И МЕТОДИКИ ПРЕПОДАВАНИЯ

Утверждена
на заседании
Ученого совета ВИ
"14" марта 2016 г.
Протокол №7

**ПРОГРАММА
ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИТОГОВОЙ АТТЕСТАЦИИ**

Направление подготовки
41.03.03– Востоковедение и африканистика

Профиль подготовки
Языки и литература стран Азии и Африки,
бурятская филология (бурятский и корейский языки)

Квалификация (степень) выпускника
бакалавр

Форма обучения
очная

Улан-Удэ
2014

1. ЦЕЛЬ И ЗАДАЧИ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИТОГОВОЙ АТТЕСТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ВЫПУСКНИКОВ ВУЗА

Цель ГИА – оценка уровня сформированности компетенций выпускника и установление соответствия уровня подготовленности обучающегося к решению профессиональных задач в соответствии требований федерального государственного образовательного стандарта направления подготовки 41.03.03 – «Востоковедение и африканистика».

Задачи ГИА - выявление уровня профессиональной эрудиции выпускника, его подготовленности в области теории и практики по профилю подготовки Языки и литература стран Азии и Африки, бурятская филология, и уровня сформированности следующих профессиональных компетенций:

- владение теоретическими основами организации и планирования научно-исследовательской работы (ПК-1)
- способность понимать, излагать и критически анализировать информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера (ПК-2)
- владение понятийным аппаратом востоковедных исследований (ПК-3)

2. ОСНОВНОЕ СОДЕРЖАНИЕ ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИТОГОВОЙ АТТЕСТАЦИИ СТУДЕНТОВ-ВЫПУСКНИКОВ ВУЗА

2.1. Государственная итоговая аттестация организуется как:

- а) подготовка и сдача государственных экзаменов;
- б) подготовка и защита выпускной квалификационной работы.

2.2. Подготовка и сдача государственных экзаменов осуществляется по блоку дисциплин: «Основной восточный язык» и «Литература изучаемой страны».

2.3. Подготовка и защита выпускной квалификационной работы организуется по профилю подготовки Языки и литература стран Азии и Африки, бурятская филология, основному восточному (бурятскому) языку.

2.4. Содержание государственных экзаменов по блоку дисциплин: «Основной восточный язык» и «Литература изучаемой страны» и ее соотнесение с совокупным ожидаемым результатом образования в компетентностном формате представлены в Таблицах 1, 2.

Таблица 1

Коды	Компетенции выпускника по направлению подготовки 41.03.03 – «Востоковедение и африканистика» с профилем подготовки Языки и литература стран Азии и Африки, бурятская филология (бурятский и корейский языки) как совокупный ожидаемый результат по завершении обучения по ОПОП ВО	Совокупность заданий, составляющих содержание государственного экзамена по блоку дисциплин «Основной восточный язык» <i>(Содержательные формулировки заданий)</i>		
		Вопросы по теории основного восточного языка	Практические задания по разделам основного восточного языка	Задания на чтение, аудирование, перевод различных типов текстов
ПК-2	способность понимать, излагать и критически	Понимание и свободное	Предъявление умений и навыков	Чтение, аудирование,

	анализировать информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера	оперирование общими и частными характеристиками основных языковых понятий, критический анализ основных трудов по теории основного восточного языка	выполнения практических заданий, связанных с характеристиками основных языковых понятий, филологическим анализом текста на основном восточном языке	устный и письменный перевод с основного восточного языка, на основной восточный язык текстов культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера
<i>ПК-3</i>	Владение понятийным аппаратом востоковедных исследований	Знание основных востоковедов-языковедов, в том числе основных бурятоведов, методологии востоковедных исследований	Предъявление умений и навыков оперирования основными терминами и понятиями на основном восточном языке	Предъявление умений и навыков Свободного чтения, аудирования и перевода различных типов текстов

Таблица 2.

Коды	Компетенции выпускника по направлению подготовки 41.03.03 – «Востоковедение и африканистика» с профилем подготовки Языки и литература стран Азии и Африки, бурятская филология (бурятский и корейский языки) как совокупный ожидаемый результат по завершении обучения по ОПОП ВО	Совокупность заданий, составляющих содержание государственного экзамена по дисциплине «Литература изучаемой страны» (<i>Содержательные формулировки заданий</i>)		
		Вопросы по теории литературы изучаемой страны	Анализ литературных текстов	
<i>ПК-2</i>	способность понимать, излагать и критически анализировать информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с восточного языка и на	Понимание и свободное оперирование литературоведческими понятиями и характеристиками основных жанров литературы изучаемой страны, в том числе и произведений с учетом этапов ее развития	Предъявление умений и навыков выполнения заданий, связанных с анализом литературных текстов различной жанровой принадлежности	

	восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера		
ПК-3	Владение понятийным аппаратом востоковедных исследований	Знание основных литераторов-востоковедов, в том числе основных литераторов-бурятоведов, знание писателей, поэтов, драматургов, их стилей написания.	Предъявление умений и навыков оперирования основными литературоведческими методами познания.

2.4. Содержание работы по подготовке и защите выпускной квалификационной работы и ее соотнесение с совокупным ожидаемым результатом образования в компетентностном формате представлены в Таблице 3.

Таблица 3

Коды	Компетенции выпускника по направлению подготовки 41.03.03 – «Востоковедение и африканистика» с профилем подготовки Языки и литература стран Азии и Африки, бурятская филология как совокупный ожидаемый результат по завершении обучения по ООП	Совокупность заданий, составляющих содержание выпускной квалификационной работы студента-выпускника (<i>Содержательные формулировки заданий</i>)			
		Задание 1	Задание 2	Задание 3	Задание 4
		Проведение теоретического исследования	Проведение практического исследования	Оформление ВКР	Защита ВКР
ПРОФЕССИОНАЛЬНЫЕ КОМПЕТЕНЦИИ					
ПК-1	владение теоретическими основами организации и планирования научно-исследовательской работы (ПК-1)	Использование теоретических методов при сборе материалов для исследования, планирования ВКР	Использование методов научного исследования при анализе языковых фактов, реализация плана ВКР	Использование знаний и умений по основам структурирования ВКР	Владение языком в его литературной форме
ПК-2	способность понимать, излагать и критически анализировать	Изучение новейшей литературы по профилю, выделение	Обзор степени изученности темы, обоснование	Самостоятельность в выводах по теме исследования.	Презентация способности понимать, излагать и критически

	<p>информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера</p>	<p>актуальных тем и практических проблем. Применение компьютера как средства управления информацией.</p>	<p>актуальности. Применение основных методов сбора и анализа языковых фактов. Аргументация собственной точки зрения.</p>	<p>Корректность представления переводов текстов, логики текста.</p>	<p>анализировать проблему, свободно общаться на основном восточном языке.</p>
ПК-3	<p>Владение понятийным аппаратом востоковедных исследований</p>	<p>Использование полученных теоретических знаний при разработке понятийного аппарата исследовательской работы. Оформление результатов теоретической части исследования</p>	<p>Обоснование цели, задач, методологии и структуры дипломного исследования. Применение теоретических знаний на практике. Представление факта использования разных методов исследования. Оформление результатов практической части исследования.</p>	<p>Оформление результатов научного исследования.</p>	<p>Создание текста доклада с использованием методов и приемов устной коммуникации, с учетом особенностей монологической речи.</p>

**3. ФОРМЫ ПРОВЕДЕНИЯ ИТОГОВЫХ ИСПЫТАНИЙ
(ГОСУДАРСТВЕННОЙ ИТОГОВОЙ АТТЕСТАЦИИ)
СТУДЕНТОВ-ВЫПУСКНИКОВ НАПРАВЛЕНИЯ ПОДГОТОВКИ
41.03.03 – «ВОСТОКОВЕДЕНИЕ И АФРИКАНИСТИКА» С ПРОФИЛЕМ
ПОДГОТОВКИ ЯЗЫКИ И ЛИТЕРАТУРА СТРАН АЗИИ И АФРИКИ, БУРЯТСКАЯ
ФИЛОЛОГИЯ (БУРЯТСКИЙ И КОРЕЙСКИЙ ЯЗЫКИ) НА СООТВЕТСТВИЕ ИХ
ПОДГОТОВКИ ОЖИДАЕМЫМ РЕЗУЛЬТАТАМ ОБРАЗОВАНИЯ
КОМПЕТЕНТНОСТИ-ОРИЕНТИРОВАННОЙ ОП ВО**

3.1. Формы государственной итоговой аттестации

3.1.1. Государственная итоговая аттестация проводится в форме государственных экзаменов, а также в форме публичной презентации защиты выпускной квалификационной работы (бакалаврской работы) студента-выпускника перед государственной аттестационной комиссией (ГАК).

3.1.2. Выпускная квалификационная работа (бакалаврская работа) представляет собой самостоятельно выполненную обучающимся письменную работу, содержащую решение поставленных задач, результаты анализа проблемы, имеющей значение для соответствующей области профессиональной деятельности.

**3.2. Требования к выпускной квалификационной работе
(бакалаврской работе)**

Требования к содержанию, объему и структуре выпускной квалификационной работы (бакалаврской работы) определяются высшим учебным заведением на основании Приказа Министерства образования и науки Российской Федерации «Об утверждении Порядка проведения государственной итоговой аттестации по программам бакалавриата, программам специалитета и программам магистратуры» и Положения об итоговой государственной аттестации выпускников БГУ, завершивших обучение по ОП ВО.

Тематика выпускных квалификационных (бакалаврских) работ должна быть направлена на решение профессиональных задач. При выполнении выпускной квалификационной (бакалаврской) работы, обучающиеся должны показать свою способность и умение, опираясь на полученные знания, умения и сформированные общекультурные, профессиональные и специальные компетенции, самостоятельно решать на современном уровне задачи своей профессиональной деятельности, профессионально излагать специальную информацию, научно аргументировать и защищать свою точку зрения.

Выпускная квалификационная (бакалаврская) работа предназначена для определения сформированности компетенций выпускника, глубины его знаний в избранной научной области, относящейся к направлению подготовки, и навыков экспериментально-методической работы. Содержание выпускной квалификационной

(бакалаврской) работы должно соответствовать проблематике дисциплин профессионального цикла подготовки в соответствии с ФГОС ВО.

Формирование тематики бакалаврской работы студентов, обучающихся по направлению подготовки 41.03.03 – «Востоковедение и африканистика» с профилем подготовки Языки и литература стран Азии и Африки, бурятская филология, происходит в соответствии с научными темами выпускающей кафедры с ориентацией на актуальные проблемы языкознания.

Выпускная квалификационная работа бакалавра определяет уровень профессиональной подготовки выпускника.

Поскольку областью профессиональной деятельности для филолога-академического бакалавра является исследовательская и практическая деятельность в сфере филологии и гуманитарного знания, языковой, межличностной, деловой и межкультурной коммуникации, в процессе подготовки ВКР студент ориентируется на одну из предложенных направленностей ВКР: самостоятельное научное исследование (выпускная квалификационная работа) академического бакалавра по изученному основному восточному языку и самостоятельное научное исследование (выпускная квалификационная работа) предполагает определение уровня сформированности у бакалавра способности понимать, излагать и критически анализировать информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера, а также владение теоретическими основами организации и планирования научно-исследовательской работы, понятийным аппаратом востоковедных исследований.

Студенту предоставляется право выбора темы выпускной квалификационной (бакалаврской) работы, в том числе предложения своей тематики с необходимым обоснованием целесообразности ее разработки для практического применения. В этом случае студент подает заявление на имя заведующего выпускающей кафедрой с просьбой закрепить тему за ним. Для подготовки выпускной квалификационной работы обучающемуся из числа работников кафедры назначается научный руководитель.

Темы выпускных квалификационных (бакалаврских) работ студентов-выпускников на основании их заявления о закреплении темы ВКР, а также назначение научных руководителей утверждаются на заседании кафедры, оформляется приказом директора ВИ БГУ.

Перечень тем выпускных квалификационных работ ежегодно подлежит обновлению.

После определения темы научного исследования студент совместно с руководителем составляет задание на ВКР, в том числе календарный план выполнения ВКР и графики индивидуальных консультаций с руководителем.

3.3. Порядок проведения государственной итоговой аттестации

Кафедра не менее чем за месяц до даты защиты проводит предзащиту ВКР.

К государственной итоговой аттестации допускается обучающийся, не имеющий академической задолженности и в полном объеме выполнивший учебный план или индивидуальный учебный план по образовательной программе и прошедший предзащиту. Допуск выпускников к защите ВКР и утверждение рецензентов оформляется приказом ВИ БГУ.

После завершения подготовки обучающимся выпускной квалификационной (бакалаврской) работы научный руководитель дает письменный отзыв о работе обучающегося в период подготовки выпускной квалификационной работы (далее отзыв). В письменном отзыве научного руководителя с его подписью (печатью учебного подразделения) указываются наиболее важные результаты, оценка, которой руководитель оценивает работу студента во время выполнения данной ВКР и приобретенные знания.

Кафедра обеспечивает ознакомление обучающегося с отзывом не позднее чем за 2 календарных дня до защиты выпускной квалификационной (бакалаврской) работы.

Защита выпускной квалификационной (бакалаврской) работы осуществляется на заседании Государственной аттестационной комиссии, состав которой утверждается ректором БГУ. Заседание государственной аттестационной комиссии проводится согласно утвержденному графику ВИ БГУ.

Заседания ГАК ведет председатель ГАК или (в исключительных случаях) его заместитель. Председатель ГАК организует обсуждение итогов защиты и выставяемой оценки, решает вопросы регламента ГАК.

Защита носит характер научной дискуссии и происходит в обстановке высокой требовательности, принципиальности и соблюдения научной этики. обстоятельному анализу должны подвергаться достоверность и обоснованность всех выводов и рекомендаций научного и практического характера, содержащихся в дипломной работе.

Продолжительность защиты выпускной квалификационной (бакалаврской) работы не должна превышать 15 минут, а продолжительность заседания экзаменационной комиссии – 8 часов в день.

По результатам защиты на закрытом заседании Государственной аттестационной комиссии выставяется государственная аттестационная оценка. В

соответствии с Положением об итоговой государственной аттестации выпускников высших учебных заведений в Российской Федерации результаты защиты оцениваются баллами «отлично», «хорошо», «удовлетворительно» и «неудовлетворительно», которые объявляют в тот же день, после оформления в установленном порядке предусмотренной процедурой защиты протокола.

Результаты заседания ГАК по каждой защите оформляют протоколом, который секретарь ГАК заносит в специальную книгу протоколов ГАК. Протоколы подписывают председатель и члены комиссии – участники заседания.

Результаты защит оглашает председатель ГАК после окончания закрытой части заседания ГАК. По положительным результатам государственной итоговой аттестации ГАК принимает решение о присвоении выпускнику соответствующей квалификации академического бакалавра по направлению подготовки и выдаче диплома о высшем образовании установленного образца.

Выпускнику, достигшему особых успехов в освоении образовательной программы и прошедшему государственную итоговую аттестацию с оценкой «отлично», может быть выдан диплом с отличием.

Если ГАК рекомендует выпускника для обучения бакалавра – в магистратуре, это решение фиксируют в протоколе ГАК и публично оглашают.

Согласно Положению об итоговой государственной аттестации выпускников вуза, повторное прохождение итоговых аттестационных испытаний целесообразно назначать не ранее чем за три месяца и не более чем через пять лет после прохождения ГИА впервые.

После окончания работы ГАК рукописи защищенных ВКР передаются секретарю ГАК для хранения.

4. ФОНД ОЦЕНОЧНЫХ СРЕДСТВ

4.1. Содержание итогового государственного экзамена по дисциплине «Основной восточный язык»: аннотированная программа

Буряад хэлэн гэхэн курсын методологи. Мүнөөнэй буряад хэлэнэй шэнжэлхэ, үзэхэ зүйлын, зорилгонуудын. Дэлхэйн хэлэнүүдэй системэдэ буряад хэлэнэй эзэлдэг хуури. Буряад хэлэнэй хүгжээн шатанууд: хубисхалай урда, хубисхалай һүүлдэ буряад хэлэнэй хүгжэлтэ. Буряад хэлэнэй мүнөө үедэхи түхэлнүүдын: литературна болон диалектнэ, хоорондох харилсаануудын. Буряад хэлэ шэнжэлхэн историографи. Мүнөөнэй буряад хэлэнэй функциональность тухай.

Буряад хэлэнэй лексикэ, лексикологи, фразеологи, диалектологи. Буряад хэлэнэй лексикэ, тэрэнэй үзэхэ зүйл, гол ойлгосонууд. Буряад лексикологи, тэрэнэй үзэхэ зүйл, гол ойлгосонуудын. Үгэнүүдэй баялиг – тезаурус тухай. Буряад лексикын системнэ удха. Үгэнүүдэй удхаараа илгарал. Үгэнүүдэй уг гарбалаараа илгарал. Үгэнүүдэй хэрэглэлээрэ илгарал. Буряад лексикын функциональность тухай. Фразеологийн үзэхэ зүйл. Тэрэнэй гол ойлгосонууд. Сүлөө холбуулал, тогтомол холбуулал. Буряад фразеологизмуудай илгарал. Онһон хошоо үгэнүүд. Буряад фразеологизмуудай функциональность тухай. Буряад диалектологийн хүгжээн түүхэ. Буряад диалектнүүдэй бүлэгүүд, гол илгаанууд, онсонуудын.

Буряад хэлэнэй фонетикэ фонологи, графика, орфографи, орфоэпи. Мүнөөнэй буряад хэлэнэй фонетикэ тухай юрэнхы ойлгосо. Фонетикын үзэхэ зүйл, гол ойлгосонууд. Буряад тодорхой абяануудай характеристикэ. Буряад абяануудай системэ. Үе. Ассимиляци. Буряад фонологи, фонологийн үзэхэ зүйл, гол ойлгосонууд, фонемнүүд. Буряад фонетикэ үзэһэн түүхэ, гол монографинууд. Буряад графика. Графикын үзэхэ зүйл, гол ойлгосонууд, ёһонууд. Буряад бэшэгэй дүримүүд. Гол ёһонууд, харилсаануудын. Буряад бэшэгэй дүрим үзэһэн түүхэ. Гол монографинууд. Буряад бэшэгэй дүримэй юһэн халбари тухай, тэдэниие системэ болгон, гурбан бүлэгөөр хараха тухай. Буряад орфоэпи. Орфоэпиин үзэхэ зүйл. Орфоэпиин гол дүримүүд. Буряад фонетикэ, графика, орфографи, орфоэпи гэхэн халбаринуудай хоорондох холбоон ба харилсаанууд.

Буряад хэлэнэй морфологи: үгын бии бололго болон хэлэлгын хубинууд. Морфологийн үзэхэ болон шэнжэлхэ зүйл, тэрэнэй гол ойлгосонууд. Буряад хэлэндэ үгын бии болохо аргуудай түүхын талаһаа тодорхойлол болон классификаци. Буряад үгын бии бололго тухай бэшэгдэһэн монографинууд. Буряад үгын бии бололгын аффикснуудые үгүүлэл соо зүб хэрэглэхэ тухай. Буряад үгын бүридэл.

Буряад хэлэнэй хэлэлгын хубинууд тухай хургаал, тэрэнэй хүгжэлтэ. Үгын грамматическа түхэлэй бии бололго. Буряад хэлэнэй морфологёор һүүлэй үедэ бэшэгдэһэн бүтээлнүүд, тэдээн соо бодхоогдоһон, шийдхэгдэһэн асуудалнууд.

Мүнөөнэй буряад хэлэнэй нэрэ хэлэлгын хубинуудай системэ, тэдэнэй онсо илгарал болон адли шэнжэнүүдын. Нэрэ хэлэлгын хубинуудай лексическэ удха, грамматическа шэнжэ, синтаксическа үүргэ. Нэрэ хэлэлгын хубинуудай өөр өөрын дотороо илгаралнуудын. Нэрэ хэлэлгын хубинуудай стилистикэ.

Глагол. Гол ойлгосонуудын. Буряад хэлэнэй үйлэ үгөөр арсалдаата асуудалнууд. Глаголой залогууд болон видүүд. Глаголой түхэлнүүд: саглуулһан, хандаһан, причастна, деепричастна. Глаголой *саглуулһан* түхэл, тэрэнэй илгарал, үгүүлэл соо хэрэглэлгэ. Глаголой *хандаһан* түхэл, тэрэнэй илгарал, үгүүлэл соо хэрэглэлгэ. Глаголой *причастна* түхэлэй онсо: зохилдол, хамаадал. Причастна түхэлэй илгарал, үгүүлэл соохи үүргэ. Глаголой *деепричастна* түхэл, эрдэмтэдэй классификаци, деепричастна түхэлэй хамаадалай залгалта абаха тухай. Деепричастна түхэлэй глаголнуудай үүргэ.

Наречи. Наречиин илагарал, хэрэглэлгэ. Наречиин функциональность, ондоо хэлэлгын хубинуудай түхэлнүүдэй наречи болохо тухай. Наречи ба дахуул үгэ: харилсааниинь.

Буряад хэлэнэй тухалагша болон тусхай хэлэлгын хубинуудай системэ. Гол ойлгосонуудын, илгарал. Дахуул үгэнүүд, тэдэнэй илгарал ба хэрэглэлгэ. Союзууд, тэдэнэй илгарал ба хэрэглэлгэ. Частица, тэрэнэй илгарал ба хэрэглэлгэ. Тусхай хэлэлгын хубинууд: эрдэмтэдэй хараса, илгарал болон хэрэглэлгэ.

Буряад хэлэнэй синтаксис: холбуулал, мэдүүлэл, текст. Синтаксисэй шэнжэлхэ, үзэхэ зүйл, тэрэнэй гол ойлгосонууд. Синтаксисэй гол томьёонуудын, гол хубинуудын. Буряад синтаксисээр эрдэмтэдэй гол шэнжэлгэнүүд. Холбуулал, үзэхэ зүйл, гол ойлгосонууд. Холбуулалнуудай илгаа, холбуулал соохи үгэнүүдэй холбооной янзонууд. Холбуулал–томьёо, сүлөө холбуулал. Мэдүүлэл, холбуулалһаа илгаань. Мэдүүлэлнүүдэй байгуулгаараа, зорилгоороо, үгүүлбэрээрээ, удхынгаа талаар илгарал. Простой мэдүүлэл, тэрэнэй байгуулга. Нэгэ бүридэлтэ мэдүүлэлнүүд. Мэдүүлэлэй гэшүүд тухай ойлгосо, мэдүүлэл соо тэдэнэй эзэлдэг байра. Мэдүүлэлэй шухала гэшүүд: нэрлүүлэгшэ, хэлэгшэ. Нэрлүүлэгшэ болон хэлэгшын бүридэл, илгарал, гаралга. Мэдүүлэлэй юрын гэшүүд: нэмэлтэ, элирхэйлэгшэ, ушарлагша. Тэдэнэй илгарал, бүридэл, гаралга. Мэдүүлэлэй нэгэ түрэл гэшүүд. Мэдүүлэлэй тододхоон гэшүүд. Мэдүүлэлэй гэшүүд болодоггүй үгэнүүд: оролто үгэнүүд, хандалга. Хандалгын функциональность. Обородууд. Буряад эрдэмтэдэй обородуудай классификаци. Обородуудай илгарал. Үүргэ. Бээ даахан болон юрын обородууд. Сложно мэдүүлэл тухай ойлгосо. Сложно мэдүүлэлнүүдэй гол хубинууд, буряад сложно мэдүүлэлнүүдэй байгуулгын онсонууд. Сложно мэдүүлэлэй хубинуудай холбохо аргууд: аянга, союз, сэглэлтэ. Союзтай сложно мэдүүлэлнүүд. Ниилэлдээн союзтай сложно мэдүүлэлнүүд, илгаралын, үүргэн. Дахалдахан союзтай сложно мэдүүлэлнүүд. Эрдэмтэдэй олон ондоо классификацинууд. Дахалдахан сложно мэдүүлэлнүүдэй илгарал, үүргэн. Союзгүй сложно мэдүүлэлнүүд. Тэдэнэй ниилэлдээн ба дахалдахан мэдүүлэлнүүдтэй харилсаан. С.С.М–эй илгаралын, үүргэн. Сэхэ ба өөршлэн хэлэлгэ. Сэхэ хэлэлгэтэй мэдүүлэлнүүд, тэдэнэй сэглэлтэ, үүргэ. Холилдоон сложно мэдүүлэлнүүд. Үгүүлэл. Ойлгосо. Янзонууд. Үгүүлэлээр эрдэмтэдэй бэшээн хүдэлмэринүүд. Үгүүлэлэй функциональна болон удхын талаһаа янзонууд: домоглол, зураглал, бодомжолго. Үгүүлэлэй янзонуудай онсо илгаануудын, гол шэнжэнүүдын.

**Задания для анализа языковых явлений, перевода, аудирования, чтения по
Основному восточному языку**

ЧТЕНИЕ

Текст 1

Прочитайте текст и выполните задания, данные после текста. В каждом задании запишите в поле ответа соответствующий выбранному Вами варианту ответа.

Доржи Эрдынеевэй «Ехэ уг» гэжэ роман уншажа дүүргээд байхадаа, би өөрынгөө уг тухай ханаата болооб. Юундэб гэхэдэ, энэ дэлхэй дээрэ түрэнэн лэ хүн өөрын уг гарбалтай ха юм.

Минии аба – Бадмажаб, Бадмажаб Батожаргалай. Янжима элинсэг эжымнай бүлэдөө гурбан басагад байһан: Янжима, Бальжимаа ба Дамба. Абань Гончигой Жамбал гэжэ нэрэтэй байһан. Саашанхи угай бэшэгыень бидэ мэдэнэгүйбди. Ньютагай хүнүүд Янжимаа элинсэг эжьемнай ехэ нарин нягта, бэрхэ байһан гэдэг хэн. Саанаһаа угын нарин нягта, ажалша, хайн зантай зон байһан ха. Минии аба баһал иигэжэ хөөрэдэг хэн: «Хүгшэн эжымнай түбшэн даруу, сэхэ зан абаритай хүн хэн. Гэртээшье, газаагаашье ариг сэбэрээр байдаг байгаа». Тиигэжэ өөрынгөө ганса хүбүүе - манай хүгшэн абые ба үри хүүгэдыень ямаршье талаараа ариг сэбэрээр ябахыень хургаһан байгаа.

Янжимаа элинсэг эжымнай Дамба гэжэ дүүһээ гараһан Бальжи-Нима Базаров гэжэ хүбүүн ехэ эрдэмтэй хүн байһан, теэд үбшэндэ нэрбэгдэжэ, оройдоо гушан дүрбэтэйдөө наһа бараһан юм. Энэ хүн хадаа манай баһа түрэлэй хүн болоно. Могойтымнай нэгэ үйлсэ Базаровай нэрэмжэтэ болонхой байхадань, бидэ ехэ баяртай байдагбди. Манай угай хүн гээшэ гэжэ түрэл гаралаймнай зон омогорхожо ябадаг юм.

Урда сагта буряадууд үри хүүгэдээ айл бүлэ болгохынгоо урда тээ ямар угай басаган, хүбүүн бэ гэжэ харадаг байгаа. Тиигээд муу уг гарбалтай газарһаа бэри гү, али хүрьгэтэй болохо дураггүй хааб даа. Юундэб гэхэдэ, муу угыень һажааха үри хүүгэд түрэхэ болоно ха юм. Ушар тиимэхээ урданай зон угайнгаа саашанхи үргэлжэл тухай бододог байгаа. Энэнь ехэ зүб, һайшаамаар жэшээ болоно.

Минии хүгшэн аба ганса эхэтэй хүн байгаа. Теэд «гансаһаа газар дүүрэхэ» гэжэ дэмы хэлэдэггүй. Мүнөө арбан нэгэ ашанар зээнэрынь ябанабди.

Газар дэлхэй дээрэ хүнэй бэе оложо түрэхэдөө, хүн эгээл жаргалтай болоно. Хүн боложо түрөөд, эхэ эсэгээ баясуулжа, өөдөө болоод ябахатаа, ажабайдалай ямаршые тала үзэжэ, һайн хэрэг бүтээжэ, зондо туһалжа ябаха шухала. Муугаар һанажа, юумэндэ обтожо ябаа һаа, жаргалтай ябахагүй, зүгөөр хүн бүхэн өөрын табисууртай. Минии һанахада, хүн бүхэн өөрынгөө үйлын үриие эдлэхэ.

Манай угта олон юумэн болоо, теэд бидэ үлэһэн үри бээнэрынь саашадаа элинсэг хулинсагайнгаа, аба эжынгээ буянгаар һайнаар ябаха бээбди гэжэ найданаб. Уг гарбалаа саашань үргэлжэлүүлхэ хүбүүдшые бии, басагадшые баһа олон. «Угаа уһанда хаяхагүй» гэһэн оньһон угын ёһоор угайнгаа галые саашань дэгжээжэ, таһалангүй, амгалан һайн ябахамнай болтогой (340 үгэ).

1. Прочитайте первый абзац текста и скажите, о чем задумалась героиня рассказа.

Выберите правильный ответ из трех предложенных (2 б.).

- а) угай аха заха тухай
- б) уг изагуур тухай
- в) угай бэшэг тухай

Харюу:

2. Выберите правильный ответ из трех предложенных (2 б.)

1. Баярмаагай элинсэг эжы хэды аха дүүнэртэйб?

- а) хоёр дүү басагадтай
- б) нэгэ дүү басагатай, нэгэ дүү хүбүүтэй
- в) хоёр дүү хүбүүдтэй

Харюу:

2. Баярмаа угайнгаа хэды үе мэдэнэб? (2 б.)

- а) 7
- б) 5
- в) 9

Харюу:

3. Баярмаагай элинсэг эжы ямар хүн һэн бэ? (2 б.)

- а) нарин нягта, хүхюутэй, үнэн сэхэ
- б) эрдэмтэй, зоригтой, нарин нягта
- в) ажалша, сагаан сэдхэлтэй, аалин даруу

Харюу:

4. Баярмаагай һанахада, элинсэг хулинсаһаа ямар жэшээ абаха хэрэгтэйб? (2 б.)

- а) Ганса сусал гал болохогүй,
Ганса хүн хүн болохогүй.
- б) Угаа уһанда хаяхагүй,
Гарбалаа газарта булахагүй.
- в) Уһан түлээнэй ойронь дээрэ,
Ураг түрэлэй холонь дээрэ.

5. Өөрын уг гарбал тухай тобшохоноор хөөрөжэ үгэгты.

Текст 2

Прочитайте текст и выполните задания, данные после текста. В каждом задании запишите в поле ответа соответствующий выбранному Вами варианту ответа.

Һүүлэй сагта Буряад Уласай залуу дуушад бүхэроссийн телепроектнүүдтэ эдэбхитэйгээр хабаадана. Жэшээн, Саяан Дашанимаев, Жаргал Бадмаев. Жаргал

Бадмаев «Шэнэ одон» гэхэн дуушадай бүхэроссиин мүрысөөндэ Буряад ороноо эрхимээр түлөөлхэн юм. Энэ мүрысөөндэ жэл бүри Россиин наян табан нютаг можо бүхэнһөө нэгэ түлөөлэгшэ хабаадаха аргатай.

«Шэнэ одон» табан шатаһаа бүридэдэг юм. Гала-концертдэ харагшадай эгээ олон SMS-мэдээсэл абаһан хүн конкурсын илагша болодог юм. Тус конкурсно хабаадагшад гурбан харын туршада тэмсэхэн юм. Эгээ һүүлшын шатада 14 хүбүүд, басагад эрхимлэхэн. Манай Жаргал Бадмаев интернет-аудиториин тусхай шанда хүртэхэн юм. «Улаан одон» медиахолдингийн хүтэлбэрилэгшын хэлэхээр, хоёр сезоной туршада ехэ олон бэлигтэй дуушад элирбэ. Жюриин тэмдэглэхээр, энэ мүрысөөнэй хабаадагшад булта зохёохы замдаа амжалтатай урагшаа дабшажа ябана.

Жаргал Бадмаев Улаан-Үдэдэ түрэхэн юм. Абань – Хэжэнгын, эжынь – Захааминай. Жаргал хара багаһаа дуулаха дуратай хэн. Наадахадаашье, унтахадаашье дуулажал байха. Тайзан дээрэ түрүүшынхиеэ Хэжэнгын аймагай Сурхарбаанай дуунай мүрысөөндэ гараһан юм. Тэндэ түрүү һуури эзэлхэн. Дуунай багшань Цырегма Доржиевна юм. Тэрэ багшаяа ходо дулаанаар ханажа ябадаг. һургуулида һурахадаа, Жаргал элдэб мэргэжэлтэй болохоёо ханадаг хэн. Мүнөө тэрэ «Байгал» театрта хүдэлдэг. Тэрэ үшөө зүжэгтэ дуратай, юумэ хүтэлхэшье дуратай, заримдаа концерт наада найруулжашье байдаг. Мүнөө мэргэжэлээ дээшлүүлхээ Москва хото ошоод байна. Холын газарта тиимэшье хүндэ бэшэ, эжы абын лэ буянгаар ажал хэрэгни урагшатай ябана гэжэ тэрэ мэдэрнэ.

1. «Шэнэ одон» гэжэ ямар конкурс бэ?

- а) хүгжэмшэдэй, регион хоорондын, жэл бүриин
- б) дуушадай, бүхэроссиин, жэл бүриин
- в) хатаршадай, уласхоорондын, хоёр жэлдэ нэгэ дахин болодог

2. Россиин хэды нютаг газарһаа энэ конкурсно хабаададаг бэ?

- а) 85
- б) 75
- в) 95

3. Жаргал Бадмаев ямар шан абааб?

- а) Гран-при
- б) тусхай интернет-аудиториин шан
- в) харагшадай тусхай шан

4. Жаргалай түрэхэн нютаг ямар бэ?

- а) Хэжэнгэ
- б) Захаамин
- в) Буряадай ниислэл хото

5. Жаргал хэзээ түрүүшын илалта туйлааб?

- а) «Наранай туяа» конкурсно
- б) Сурхарбаанай найрта
- в) Сагаалганай найрта

6. «Шэнэ одон» гэжэ конкурсно ямар хүнүүд диилэхэ аргатайб?

- а) зоригтой, танилтай, мүнгатэй
- б) сэбэр шарайтай, бэлигтэй, баян
- в) аза талаантай, бэлигтэй, олон нүхэдтэй

7. Өөрын дуратай буряад дуушан тухай хөөрөжэ үгэгты.

Текст 3

Прочитайте текст и выполните задания, данные после текста. В каждом задании запишите в поле ответа соответствующий выбранному Вами варианту ответа.

Манай Буряад орондо «Сагаан гэр» гэхэн компани амжалтатай хүдэлдэг юм. Тэрэнэй хүтэлбэрилэгшэ Курскһаа уг гарбалтай Евгений Метальников юм. Тэрэнэй аба эжы хоёр Ангарскда, һүүлээрнь БАМ-да хүдэлхэн намтартай. Евгений хүбүүниинь

Ангарскда түрэн, харин Буряад орон тухай тэрэ минии хоёрдохи тоонто нютаг юм гэдэг.

Тэрэ багадаа зургаан хургуулида хурахан, БАМ-ай табан нютагуудта ажагуулан. Тиимэһээ тэрэ өөр тухайгаа ёhoto БАМ-ай үхибүүнби гэжэ энеэбхилдэг. Эрхүүдэ политехническэ ба экономическа хоёр дээдэ хургуули дүүргээд, олон жэл амжалтатайгаар тэрэл хотодоо хүдэлхэн. Үшөө оюутан ябахандаа, тэрэ ажалай амта мэдэхэн, өөрыгөө мүнгөөр хангажа шададаг хэн. Тэрэ ямаршые ажалһаа айдаггүй байгаа: харуулшанааршые, ашаашанааршые ябахан. Тэрэ хуралсалдаашые бэрхэ, сүлөө сагаа үрэ ашатайгаар* үнгэргэдэг хүбүүхэн ябахан юм.

2000 ондо Улаан-Үдэдэ «Моден Лайт» гэхэн наймаанай компаниин филиал бии болоһон. Энэ филиалай түлөөлөгшэ боложо, Евгений Метальников түрүүшынхиеэ Буряад орон ерэн түүхэтэй. Юун һонин бэ гэхэдэ, энэ компаниин продукци буряад хэлэн дээрэ гарадаг юм. Тэрэ нуудал байдалай*, хубиин заршамай хэрэгсэлнүүдые*, гэрэй ариг сэбэрэй эд бараа гаргадаг.

Тэрэнхэ хадаа дүрбэн шэглэлтэй: нэгэдэхи – энэ хүүгэдэй, «Бүүбэй», «Маамуу» гэхэн нэрэтэй, хоёрдохи – алтан, «Дээдэсэй һунгалта» гэжэ нэрэтэй, гурбадахи – «Дангина» ба дүрбэдэхи – арадай, «Сэбэр гэр», «Арюун гэр». Бүхы шэглэлнүүдэй зүйлнүүд адли дээдэ шанартай. «Сагаан гэрэй» продукци Италиин, Турциин, Россиин элдэб заводуудта гарадаг, юундэб гэхэдэ Буряад орондо һайн хэрэгсэл үгы ха юм. Үшөө компани энэл нэрэтэй өөрын гэр бүлын сэтгүүлтэй, таксиин албантай. Саашадаа компани ехэ түсэбүүдтэй, тэдэнээ дүүргэжэ шадаха гэжэ ханагдана.

«Сагаан гэр» гэхэн наймаанай маркын байгуулагша, олзын хэрэг эрхилэгшэдэй дунда эгээ түрүүн логотип дээрэ, эд бараанай инструкцияда буряад хэлэ нэбтэрүүлхэн*. Тэрэнэй ханахада, буряад хэлэн ганса театрай хэлэн бэшэ юм. Евгений Метальников «Жэлэй хүн-2010» гэхэн «Информ-полис» сониной үнгэргэдэг конкурсын номинантшые болоһон. Иимэ хүнүүдэй олон һаа, буряад хэлэмнай хэзээдэшые хүгжэхэл даа.

*үрэ аша – польза

*нуудал байдалай химическэ хэрэгсэлнүүд – бытовая химия

*хубиин заршамай хэрэгсэлнүүд – предметы личной гигиены

*нэбтэрүүлхэ – внедрять

- 1) «Сагаан гэр» компани юу эрхилдэг бэ?
  - а) эдэе хоол
  - б) ариг сэбэрэй эд бараа
  - в) хубсаһа хунар
- 2) Евгений Метальниковай тоонто нютаг ямар бэ?
  - а) Эрхүү хото
  - б) Ангарск хото
  - в) Курск хото
- 3) Оюутан наһандаа Евгений ямар хүбүүн хэн бэ?
  - а) хүнгэн солбон, ажалша, урагшаа ханаатай
  - б) хүхюүтэй, эдэбхитэй, зүрхэтэй
  - в) эрхэ, ходо мүнгэтэй, нэрэ алдарта дуратай
- 4) Евгений Метальников ямар хүтэлбэрилэгшэб?
  - а) бэлигтэй, уран гартай, алдарта дуратай
  - б) ухаатай, шэнэ юумэндэ шуналтай, зоригтой
  - в) сэсэн, нуури байраггүй, олзо бэдэрхэн
- 5) Евгений Метальников эгээ түрүүн:
  - а) буряад хэлэ үзэжэ эхилхэн хүтэлбэрилэгшэ
  - б) буряад хэлэн дээрэ өөрын продукци гаргаһан
  - в) буряад драмын театрта наадаһан
6. Буряад хэлэ, соёл хүгжөөхэн үйлэдбэри, али хүн тухай хөөрөжэ үгэгты.

Текст 4

Прочитайте текст и выполните задания, данные после текста. В каждом задании запишите в поле ответа соответствующий выбранному Вами варианту ответа.

Тоонто нютаг... Хүн бүхэн эдэ үгэнүүдые өөр өөрынхээрээ тайлбарилха. Хэн нэгэн энэ минии түрэн нютаг гэжэ хэлэхэ, нүгөөдэнь – тоонто хадаа үбгэ эсэгымни түбхинэжэ байһан газар болоно гэхэ, гурбадахинь – тоонто нютагнай хадаа бүхы манай Буряад орон ха юм гэжэ болохо. Харин хэн юун гэбэшье, булта зүбөөр харюусаха. Үнэхөөрөөшье, Буряад оромнай манай үбгэ эсэгын түбхинэжэ байһан, өөһэдымнай түрэн гараһан тоонто нютаг ха юм даа.

Хэрбээ тоонто гэжэ үгын уг гарбалынь хараа хаа, анха урданһаа буряадууд һая түрэн үхибүүнэйнгээ хүйһэ хүндэлжэ, газарта булаһан байра газарынь тоонто гэжэ нэрлэдэг байһан гээшэ. Энэ заншал хадаа айхабтар ехэ удха шанартай. Түрэн эхынгээ умайһаа хүйһөө таһаржа, дэлхэй дээрэ мүнделһэн үхибүүе эхэ газартайнь хүйһөөрнь холбожо, эхэ нютагтань даалгаһан шэнги удхатай. Эхэ соогоо байхадаа, үхибүүн юһэн һара соо хүйһөөрөө эхынгээ умайһаа бүхы шэмэ эдеэнь абажа, мяха ургажа, хүн бээтэй болодог ха юм. Тэрээндэл адли эхэ нютагтаяа хүйһөөрөө холбоотой хүн газар нютагайнгаа агаараарнь амилжа, уһа аршаанаарнь ундалжа, эрэ болоно ха юм даа. Тиимэһээл али холын газарта ябаад, түрэл нютагаа һанахадаа, зүрхэмнай шэм-шэм гэдэг бэшэ гү? Тиимэһээл «хари газарай хабарыншье хара, өөрын газарай үбэлыншье ногоон» гэдэг ха бэшэ гү даа. Тиимэһээл шүлэгшэд эхэ нютаг тухайгаа бэшэхэдээ, эгээ һайхан, энэрхы зөөлэн үгэнүүдээр бэшэдэг байгаа ёһотой. Юрэл, хэлэн гээшэмнай эхэ нютагаймнай гол шухала шэмэглэлынь болоно. Түрэл хэлэн хадаа хүн бүхэниие түрэн эхэ нютагтайнь, уг удхатайнь холбожо байдаг хүйһэн мэтэ. Түрэл хэлээ мэдэхгүй хүн түрэн эхэһээ таһарһан, тоонто нютагтаяа хүйһэн холбоогоо алдаһандал болоно. Арад зонийнь али хэзээнһээ сахижа, дамжуулжа ябаһан аман үгын абдарай баялиг тэрээндэ хэзээшье дамжахагүй, үрээл үгэнүүдэйн удха зорилгонь тэрэнэй сэдхэлдэ шэнгэхгүй, уран шүлэгүүдэйн уян нугархай тэрэнэй шэхэ хужарлуулхагүй.

Түрэл хэлээ алдаһан, хари зоной хэлэндэ ороһон хүн түрэн эхэһээ таһаржа үншэрһэн, хойто эхэдэ ургуулһэн үхибүүн мэтэ. Хэды һайнаар үргэбэшье, хойто эхэ түрэн эхэ болодоггүй гэлсэдэг. Хэды һайнаар ондоо хэлэ мэдэбэшье, хэзээ нэгэл тэрэ хүн түрэн эхэһээ энхэрээгүйгөө шаналһандал, өөрынгөө уг изагуурта хэлые мэдэхгүй байһанаа шаналха...

Бидэ бултанай түрэл хэлээ хүндэлхээ болижо, элдэб хариин һэбшээндэ дайрагдажа, сэдхэлээ төөрижэ ябахата, эхэ нютагнай үри хүүгэдээ алдаһан эхэ мэтэ гашуудалда абтажа, доройтожо байна гээшэ. Тиимэһээ түрэл нютагаа, Эхэ ороноо һэргээхэ, хүгжөөхэ гэбэл, нэн түрүүн түрэл хэлээ үндэр дээрэ үргэжэ, дэмжэжэ ябаха ёһотойбди.

1) Тоонто нютаг – энэ

а) Буряад орон, үбгэ эсэгын нютаг, абын нютаг

б) хүнэй түрэн гараһан нютаг, хүйһэ булаһан байра газар, Буряад орон

в) элинсэг хулинсагай нютаг, Буряад орон, мүнөө түбхинэжэ байһан газар

2) Авторай һанамжаар, эхэ нютагаймнай гол шухала шэмэглэл юун бэ?

а) байгаали

б) хэлэн

в) хүнүүд

3) Түрэл хэлээ мэдэдэггүй хүниие юутэй жэшэнэб?

а) үншэн үхибүүтэй

б) үншэн ботоготой

в) хойто эхэтэй

4) Түрэл нютагаа, түрэл арадаа һэргээхэ, хүгжөөхэ гэбэл, авторай һанахада, юу хэхэ хэрэгтэйб?

а) түрэл эхэ хэлээ үргэхэ, дэмжэжэ

- б) түрэл ёһо заншалаа һэргээхэ, дэмжэхэ
в) түрэл арадаа зоригжуулха
5) Хэды һайнаар ондоо хэлэ мэдэбэшье, түрэл хэлээ мэдэхэгүй гээшэ эшхэбтэр байдал гэжэ һанамжа тушаа юун гэхэ байнабта?

Текст 5

Прочитайте текст и выполните задания, данные после текста. В каждом задании запишите в поле ответа соответствующий выбранному Вами варианту ответа.

Хурдан бодолтой Будамшуу мэргэн хүбүүе бүхы буряад аймагуудта бултадаа манай гэдэг. Хориин хүнүүд худай угтай болгодог. Борьёо, Сэлэнгын буряадууд Галуута-Нуурай эрьедэ гараһан түрэнэн гэдэг. Агада Алхана уулын хормойдо, Онон голой эрьедэ түрэнэн гараһан гэдэг юм. Эхирэд, Алайр, Боохондо элдэб олон нютагай болгодог. Үнгын голойшье, Үлеэ нютагайшье гэдэг, Байгалай эрьедэшье, Байтаг нютагташье тоонтотой гэхэ юм. Баргажанай хүнүүд Бархан уулада, Баргажан мүрэндэ тэрэниие түрэнэн гэдэг. Тобшолон хэлээ һаа, Буряад аймаг нютагуудай ажалша малша арад зон бултадаа Будамшуу мэргэн хүбүүнэй түрэлхид болодог юм.

Эртэ урдын үльгэр туужада Будамшуу хүбүүнэй эхэ –Булагмаа дүүхэй богоол зараса* эхэнэр байһан юм гэдэг. Нэгэ нютагһаа нүгөө нютаг ерэжэ, ноёд баядай арһа шүрбэнэ элдэдэг, хони хурьга адуулдаг юм һэн. Тиимэһээ Будамшуу хүбүүн үшөө эхынгээ умай* соо бии болохоһоо эхилээд, айл аймагуудаар, аян замда ябажа һураһан байха юм. Будамшуу хүбүүнэй эхэ –Булагмаа дүүхэй үгытэй ядуу, үлэн хооһон байдалтайшье һаа, тэрэндээ уйдадаггүй, харин хододоол шог зугаатай, хүхюун энеэдэтэй ябадаг, хонгёо һайхан хоолойтой дууша эхэнэр байһан юм ха. Будамшуу хүбүүн түрэл эхэдээ адли зантай алтан дэлхэй дээрэ түрэнэн гэдэг юм.

Будамшуу хүбүүн үшөө эхынгээ умай соо байхадаа, эжынгээ халааһатай* хуушан тэрлигэй хахархайгаар арад зонойнгоо ажабайдалые анхаралтайгаар хаража һуудаг юм һэн гэхэ. Эхэһээ түрэхэдөөшье, хүнһөө ондоохоноор толгойгоороо бэшэ, хүлөөрөө урид гараһан ха. «О-о, энэтнай ута харгытай хүн болохо юм байнал!» — гэжэ нэгэ шабганса* хэлэнэн юм. Үнэхөөрөөшье, Будамшуу хүбүүн түрэхэдөө, ехэ шангаар гэрэй дорьботор хашхаржа, тэндэ хүнүүдые сошооһон* юм гэдэг. «Бурхан зайлуул!* Бүхы һанандаашье иимэ шанга абатыай үхибүү хараагүйлби. Юрэдөө, энэтнай хонгёо хоолойтой, хурса хэлэтэй, хүйхэр* хүбүүн болохол!» — гэжэ тэрэ шабганса гайхажэ хэлэнэн гэдэг юм. Үнэхөөрөөшье, шабгансын хэлэнээр, Будамшуу хүбүүн хурса хэлэтэй, хонгёо хоолойтой, холо харгытай хүн болоо һэн.

Будамшуу хүбүүнэй эхэ Булагмаа дүүхэйдэ хүн шэнгээр хүбүүгээ хараха сагшье байгаагүй. Жаахан Будамшуугаа талада табижархёод, ажал хэрэгтээ ябадаг һэн. Түрэнэн эхынь орондо талын һалхин Будамшууда үлгын дуу дууладаг байгаа. Талын һалхинай ябаагүй газар орон байхагүй. Тэрэ хадаа өөрынгөө хүбүүн Будамшууда оршолонто юртэмсын* байдал тухай, орон дайдын олон тоото һонинуудые асардаг, хөөрэдэг байба. Үшөө тиэхэдэ үргэн арюун талымнай алтан шара наран бишыхан Будамшууе эртэ үглөөнһөө эхилээд, орой үдэшэ болотор энхэржэ байдаг һэн.

Мүн баһа орон нютагай зон Будамшуу хүбүүгээ мартадаггүй байгаа. Хэн юугээр баян бэ, хү зөөхэй, айрһа хурууд асаржа тэжээдэг*, тэдхэдэг, угжадаг, ундалуулдаг байба. Үбгэд хүгшэд ерэжэ, толгойхониинь үнэрдэжэ энхэрдэг, тэрэнтэй наададаг, өөгшөөдэг һэн. Тиэхэдэ Будамшуу хүбүүн гээшэмнай ганса эхын хүбүүн бэшэ, олон зоной хүбүүн шэнги байһан юм.

(Ц.Шагжинай «Будамшуу хүбүүн» гэжэ хөөрөөнһөө)

богоол = зараса – слуга

эхын умай – утроба матери

халааһан – заплата

шабганса – старушка (монашествующая)

сошоохо – испугать

хүйхэр – удалой

**оршолонто юртэмсэ – брeнный мир
тэжээхэ – оказывать материальную помощь
Бурхан зайлуул! – Господи помилуй!**

1. Прочитайте первый абзац текста и скажите, о чем будет идти речь в тексте.
Выберите правильный ответ из трех предложенных (1 б.):

- а. Будамшуу хүбүүнэй аба эжы тухай
- б. Будамшуу хүбүүнэй бага наһан тухай
- в. Будамшуу хүбүүнэй ябаһан газар тухай

2. Выберите правильный ответ из четырех предложенных (4 б.).

Будамшуугай тоонто хаанаб?

- а. Хори, Ага
- б. Эхирэд, Баргажан
- в. Алайр, Боохон
- г. Бурядуудай нютаг аймагууд

3. Будамшуу ямар бүлэдэ түрөөб?

- а. баян
- б. үгытэй ядуу
- в. дунда зэргын
- г. олон үхибүүдтэй

4. Будамшуугай түрэхэдэ, хүнүүд юун гэжэ хэлээб?

- а. шамбай, хүсэтэй баатар болохо
- б. ута харгытай, хурса хэлэтэй, хонгёо хоолойтой хүн болохо
- в. дууша, хатарша, бүжэгшэ хүн болохо
- г. шог зугаатай, хүхюун энеэдэтэй хүн болохо

5. Будамшуугай «хүмүүжүүлэгшэд» хэд бэ?

- а. нагаса аба эжынь
- б. аха дүүнэрын
- в. түрэлхидын
- г. һалхин, наран, арад зон

6. Расположите в порядке следования пункты плана (4 б.).

- 1. Алтан дэлхэй, амар мэндэ-э!
- 2. Хаанахинайл ааб?
- 3. Бултанай жаргал Будамшуухан.
- 4. Булагмаа эжы.

1	2	3	4

7. Из заданных предложений найдите те, которые связаны с содержанием прочитанного.

- а) Будамшуу мал харадаг, ажалша бэрхэ хүбүүн юм һэн.
- б) Будамшуу хүхюутэй, хурса хэлэтэй, һайхан хоолойтой хүбүүн байгаа.
- в) Будамшуугай эжы айл аймагуудаар ябажа, наймаа хэдэг байгаа.
- г) Будамшуу үшөө эхын умай соогоо арад зоной байдал тухай мэдэхэ байгаа.
- д) Будамшуугай эжы хүбүүнэйнгээ гурбатай болотор гэртээ һууһан юм.
- е) Будамшуу бага наһанһаа хүнһөө ондоо хүбүүн юм һэн.

8. Расскажите о каком-либо литературном герое бурятских произведений.

АУДИРОВАНИЕ

1. Хөөрөө шагнаад, даабаринуудые дүүргэгты.

Эжын үнэн (эхин минутанууд)

1. Зүб харюу тэмдэглэгты.

- А) Сэдэбэй гэртэһин дунда шадалтай айлайхи байгаа.
- Б) Сэдэбэй гэртэһин яһала шадалтай айлайхи байгаа.
- В) Сэдэбэй гэртэһин шадалгүйхэн айлайхи байгаа.

2. Мэдүүлэл дүүргэгты.
  - а) Гурбан наамхай .....
    - Хорёод-гушаад .....
    - Нэгэ .....
  - б) Сэдэб ялагар шара .....
    - Очир ..... хуушан ..... үндэр томо .....
    - үргэн хабтагар ..... Үшөө агнайдаа табан ..... шэнэхэн шобогор .....
  - в) Колхозто ороод байгаа наа, таанадшые ....., ... болохот.

3. Сэдэб Очир хоёрыг зураглагты.

2. Хөөрөө шагнаад, даабаринуудыг дүүргэгты.

Буга нара

1. Ямар сагта урин дулаан үдэрнүүд болодог бэ?
2. Хэзээ үхибүүд саһан хэрэм баридаг бэ?
3. Яагаад хүүгэд саһан хүгээ шэмэглэдэг бэ?
4. Бугын эбэр хэзээ хахардаг бэ?
5. Хэндэ бэрхэтэй үе ерэнэб?
6. Үбэлэй саг хэндэ тон шухалаб?
7. Мал хайшаа ороноб?
8. Одо мүшэд хаана сахирнаб?

3. Хөөрөө шагнаад, даабаринуудыг дүүргэгты.

Тэршээхэн унаган

1. Буряадууд мориёо юун гэжэ нэрлэдэг бэ?
2. Буряадууд морин тухайгаа юун гэжэ хэлэдэг бэ?
3. Морин хүндэ ямар тухатайб?
4. Унаган ямар шанартайб?
5. Азарга гүн хоёроо буряадууд яагаад элирхэйлдэг бэ?
6. Буряадууд моридтоо яагаад хандадаг бэ?
4. **Хөөрөөнүүдыг шагнаад, даабаринуудыг дүүргэгты.**

Заганаһад

1. Үгүүлэл соо хэрэглэгдэһэн үгэ ба холбуулалнуудтай танилсагты.
Хахуули – загана бариха хэрэгсэл, алхалба – ошобо, гэшхэлбэ; жараахай – жаахан заганан;
долгитуула – долгинуудыг бии болгохо, шургаша – үгы болошо.
2. Зүб гү, али буруу гү гэжэ тэмдэглэгты.;
  - 1) Үүлэтэй, сэлмэг бэшэ үдэр байгаа.
  - 2) Нүхэд нэгэ томо загана баряа.
  - 3) Хүбүүд заганадта даабари үгөө.
3. Нүхэд загана баряа гү?
4. Бүргэд нүхэртөө юун гэжэ хэлээб?

Ботинка

1. Үхибүүд хэн гэжэ нэрэтэйб, хэдытэйб?
2. Ямар шийдхэбэри абтааб?
3. Юундэ энэ шийдхэбэри гол үйлэдэгшэдэ найшаагдаагүйб?
4. Һүүлэй һүүлдэ юун болооб, юундэ тиигээб?
5. **Хөөрөө шагнаад, даабаринуудыг дүүргэгты.**
  1. Хөөрөлдөө шагнаад, энэ мэдүүлэлнүүд соо тоогой нэрэнүүдыг бэшэгты.
    - 1) Эндэ хаяхана Мухар-Шэбэрэй аймагай ..... гэр бүлэдэ сертификадууд барюулагдаа.
    - 2) Тэдэнэр булта ..... жэлэй туршада ээлжэндэ байгаа.
    - 3) ..... онһоо ..... он болотор ..... зулуу айл гэртэй болобо.
    - 4) Тэдэнһэнь ..... айл гэр байра баряа өөртөө.
    - 5) ..... онһоо манай район гэр барихын мүнгэ үгэнэ.
    - 6) Мүнөө жэлдэ ..... айл мүнөө үглөөдэр мүнгэ абаад, шэнэ гэртэй болохоёо байна.
    - 7) Манай аймагта ..... кв. метр барихыень ..... үгэнэ.

- 8) ..... хүндэ ..... метр тоологдоно.
 9) Айл ..... хүнхөө бүридэнэ, тэрэнийнь ..... кв. метр гэр бариха болоно.
 10) ..... млн. .... мянга болоно, ... % гүрэн үгэнэ.
 11) ..... мянга абанал даа гартаа.
 12) Манай программадамнай ..... айл хүлээжэ байна.
 13) Байгша ..... ондо ..... айл бүлэ абаба.

ПЕРЕВОД

1. Публицистическэ текст ородоор оршуулагты.

Түрэл хэлээ сахин үлээе!

Үндэхэтэн, арад бүхэнэй эгээл гол шэнжэ хадаа хэлэн болоно. Хэлэгүй үндэхэтэн гэжэ байдаггүй. Хэлээ мэдэхэгүй хаа, үндэхэтэн, арад гээшэбди гэжэ бэе нэрлэхэнэйшье хэрэггүй.

Манай буряад үндэхэтэнэй түрэл хэлэн гээшэ “уян нугархайшье, эрид хурсашье”, дэлхэйн арадуудай ямаршье хэлэнхээ дутуугүй хүгжэнги, баян. Үндэхэн хэлэмна өөрынгөө түүхэдэ нилээд олон шатануудые дабажа гарahan: хүгжэлтэ, доройтолго, дахяад хэргэлгэ гэхэ мэтэ.

Жараад-далаад онуудта СССР гүрэндэ ажаһуугшад ниитэ нэгэн үндэхэтэн гэхэн политикин сагта түрэлхи хэлэнүүдтэ анхарал хандуулагдахаяа болиһон байгаа гээшэ. Тиигэжэ хэлээ, еһо заншалаа, үндэхэн соолоо муугаар мэдэдэг хэдэн үе буряадууд ургаа. Тэдэ жэлнүүдэй хойшолон мүнөөшье үзэгдэнэ.

Үндэхэн хэлэмнай 1992 ондо абтаһан Буряад Республикын хуулийн еһоор, республикада ород хэлэнтэй хамта гүрэнэй хэлэн гэжэ тоологдодог болоһон. Эдэл жэлнүүдхээ түрэлхи хэлэндэ еһото анхарал хандуулагдажа эхилээ. Мүнөө хүүгэдэй сэсэрлиг, дунда, дээдэ һургуулинуудта буряад хэлэн шудалагдадаг болонхой. Республикада буряад хэлэн дээрэ олоной хабаадалгатай элдэб хэмжээ ябуулганууд үнгэргэгдэдэг.

Тээд түрэлхи хэлээ хэргээхэ, хүгжөөхэ гээшэ бүхы буряадуудай хэрэг гэжэ зарим зон ойлгоногүй, тооногүй. Буряад хүн бүхэн, бүлэ бүхэн ургажа ябаһан үри хүүгэдээ түрэл хэлэндээ һургаха гээшэ гол уялгамнай гэжэ мэдэрхэ еһотой. Эхэ эсэгэнэрээ үри хүүгэдээ түрэл хэлэндээ һургаха, гэртээ буряадаар хөөрэлдэхэ, буряад хүн үндэхэн хэлээ мэдэхэ еһотой гэжэ хүмүүжүүлээгүй хаа, ямаршье хайн һургуули, ямаршье бэрхэ багшанар иимэ мэдэрэл түрүүлжэ шадахагүй. Тиимэ мэдэрэлгүй хаа, үхибүүн һургуулида түрэлхи хэлээ юрэл үзэхэн хэбэртэй ябаха. Өөрөө иимэ мэдэрэлтэй, хэлээ хайнаар мэдэдэг хүн саашадаа үри хүүгэдэйшье иимээр хүмүүжүүлхэ ха юм.

Тиигээл хаа, түрэлхи хэлэмнай үе дамжан сахигдажа байха болоно. “Түрэлхи хэлэмнай-түшэг хэшэгнай”. Буряад араднай, буряад хэлэмнай хэтэ мүнхэдөө мандаха болтогой!

2. Эрдэмэй текст ородоор оршуулагты.

Байгал-хударын буряадуудай нюотаг хэлэн тухай

Байгал-хударын буряадууд Кабанскын аймагта ажаһуудаг, Сэлэнгэ мурэнэй адагай хоёр талаар түбхинэнхэй. Корсаково, Хандала, Ехэ Дулаан, Бага Дулаан, Ранжурово тосхонуудта худар буряадууд ажаһууна.

1954 он болотор байгал-хударынхид бухы аймагай дэбисхэр дээрэ уг угаараа, отог отогоороо хубааржа ажаһуудаг байһан юм. Жэшээлхэдэ, абзай, шоно угайхид Аралда (Дулаан), хэнгэлдэр, буура, хурамша угайхид Хандалада, сэгээнгүүд уг гарбалтан Корсаково һууринда ажаһуудаг байһан.

1960-аад онуудай тэнгээр колхозуудые томодхон хамтадхажэ эхилхэдэ, Ангарын ГЭС-эй баригдахада, багахан тосхонуудай томо болгогдожо эхилхэдэнь, хүн зоной угууд худхаралдаһан байна.

Элдэб уг изагууртанай нэгэ һууринда сугларһан ушар тэдэнэй дуугарха маягай олон ондоо байһыс элирүүлээ. Иимэ байдал гэршэлхэн жэшээ харуулая. Корсаково тосхондо оһэн (молоко) гэхэн угын хажуугаар хонон гэхэн үгэ хэрэглэгдэнэ. Һүүлдэ хэлэгдээшэнь хайтал угай түлөөлэгшэдэй аман хэлэлгын үгэ болоно.

Профессор Г.Д.Санжеевэй классификациин ёһоор, эндэхи нютаг хэлэн «кабанскын-баргажанай» гэжэ нэрлэгдэнэ (Санжеев, 1930,36) Энэ эрдэмтэ Байгал шадарай нютагуудай ажаһуугшадай хэлэнэй дуугарха маягыё шудалхадаа, баруун буряадуудай хэлэнэй маягтай адлишаана.

Тиэхэдэ Ц.Б.Цыдендамбаев байгал-хударынхидай нютаг хэлэнэй дуугарха маягыень «прибайкалиин-саяанай» гэжэ тодорхойлно (Цыдендамбаев, 1960, 114).

Байгал-хударын буряадуудай дуугарха маяг эхирэд-булагадайхидай, илангаяа Ольхооной буряадуудай хэлэндэ дутэрхы гэжэ И.Д. Бураев энэ нютагаар хэлэ бэшэг шэнжэлэгшэдэй экспедицидэ ябажа ерэнэн дүнгүүдээр бэшэһэн байна (Бураев, 1959, 65, 105)

3. Мэдээсэлэй текст буряадаар оршуулагты.

Объединение кинематографистов Бурятии

Известный режиссер, подаривший нам ролики «Говорим на бурятском» и социальную драму «Булаг - святой источник», работавший над лентами «Сталин град», «Миссия невыполнима», «Обитаемый остров», а ныне вместе со своей командой – киностудией «МонУла Филмз» снимающий военную драму «321-я Сибирская», единогласно был выбран руководителем новой для республики организации.

Его заместителями стали гендиректор «Asia Films» Артём Бурлов («На Байкал», «Байкальские каникулы») и актёр Жаргал Бадмацыренов («Эластик»). Кроме того, был утвержден устав Союза кинематографистов, избраны члены его малого совета и контрольно-ревизионной комиссии и установлен обязательный ежегодный членский взнос в размере 500 рублей.

- Солбон Лыгденов очень рад тому, что специалисты, которые работают над созданием фильмов в Бурятии, наконец-то объединились, - рассказала корреспонденту «МК» директор киностудии «МонУла Филмз», секретарь Союза кинематографистов Эржена Тумурова. - Это даст импульс развитию киноиндустрии в республике, повысит качество бурятского кино и выведет его в федеральный прокат.

Однако, по ее словам, основная задача новой организации – не только содействие развитию всех видов и жанров российской кинематографии как важнейшего компонента национальной культуры Бурятии, но и защита гражданских, профессиональных, трудовых, социальных, авторских и смежных прав, а также интеллектуальной собственности законных интересов своих членов.

4. Публицистическэ текст буряадаар оршуулагты

Проблемы города Улан-Удэ

Первая проблема – это состояние парков Улан-Удэ – зеленых легких города, мест отдыха детей и взрослых.

Вторая проблема – транспортные проблемы Улан-Удэ, увеличивающиеся пробки на дорогах города.

Парки

Неоднократно различными инстанциями проводились слушания по благоустройству парка имени Орешкова. Бывший мэр Улан-Удэ проводил городские субботники по озеленению парка. Глава Бурятии давал поручение возродить парк Орешкова и т.д.

Однако, парк Орешкова, как и был неухоженным и погибающим, так и остается до сих пор.

Новые деревья не высаживаются, не предпринимается действенных мер для поддержания жизнеспособности имеющихся еще живых деревьев. Из-за того, что нет ухода за парком, деревья засыхают и их вырубают как сухостой. Скоро в парке вообще не останется деревьев.

Общественность должна повлиять на муниципальные органы, на городской Совет депутатов и правительство Бурятии, чтобы они обратили самое пристальное внимание к еще оставшимся паркам города.

К сожалению, сейчас уже невозможно погулять и отдохнуть в парке с детьми, подышать свежим воздухом. Вроде бы в парке есть дорожки и фонтан, но нет самого главного –

деревьев, кустарников, насаждений. Парк стал хорошим местом только для любителей сообразить на троих.

Пробки

В часы пик город останавливается и задыхается в пробках. Всем понятно, что необходимо срочно строить второй мост через р. Селенга и соединять Октябрьский район города с Левым берегом. Всем понятно, что остро нужен еще один проезд из Советского района в районе Горсада в Железнодорожный район.

Наши власти на этот вызов отвечают так – расширяют в меру сил дороги, строят развязки и призывают частных перевозчиков покупать транспорт «большой вместимости».

Как ни странно, это ведет лишь к разрастанию пробок и проблем. Число личного автотранспорта и частота его использования будут и дальше расти стремительными темпами, что будет еще больше усугублять ситуацию.

Считаю, что транспортная проблема – без преувеличения самая страшная проблема Улан-Удэ. Парки и дороги города затрагивают интересы буквально всех жителей города – эти вопросы должны решаться в приоритетном порядке.

Колумнист: Биликто Дугаров

5. Уран найханай текст буряадаар оршуулагты.

Человек и море

Являлся на берег

поплакаться морю в жилетку.

Но море сердито молчало,

и ветер высушивал слезы.

...Домой возвращался стыдливо,

мурлыкая что-то под нос.

Намжил Нимбуев

ЛИНГВИСТИЧЕСКИЙ АНАЛИЗ ТЕКСТА

Текст 1

Бага балшар наһанай баяр, уйдхар, гомдол ехэ болоодшье ябахадаш, үсэгэлдэр мэтэ досоош эли тодоор ханагдаха...

...Газаа нилээд хүйтэн болоһон хойно эжымни хэдэн хүни унтангүй хоножо, хурьгалха хониёо эрьеэ хэн. Нэгэтэ үглөөгүүр һэрихэдэмни, ори гансахан хонимнай гэртэ орошонхой хэбтэбэ. Саб сагаахан хурьгахан борхигор нариихан дүрбэн хүл дээрээ арай шамай бодоод, шэшэрдэхэдэжэ байбал даа.

- Ура-аа! Хонимнай хурьгалаа! – гэжэ би хүхирэн, хүнжэл сооһоо хуга харайн бодобоб.

- Бү хүхирэ! – гэжэ нагаса баабайм зандаба.

- Яагааб?

- Энэ хурьганай шэхэ муу байна. Эдеэлнэшьегүй. Унашье уунагүй. Үбшөлөө хабшалаа юм гү? – гэжэ нагаса баабайм нюдээ анина.

Хэдэ хоноод байхада, ганса хонимнай үхэшэбэ. Үншэрһэн хурьгаяа яаха хээхээс ойлгожо ядабабди. Үнеэнэйнгээ хү угжаха гэхэдэ, нагаса баабай дурагүйдэбэ:

- Сайгаа юугээр хүлэхэбибди?

- Эреэгшэнэймнай хүе бултыень энэ хурьган уухагүйл, - гэжэ би һөөргэдэбэб.

Һүүлэй һүүлдэ эреэгшэнэй хү заахан хара сайтай холёод угжадаг болоо һэмди. Энэ ажалые би дуратайгаар хэхэб. Могсогор заахан хурьгамни удамшьегүй бордойжо эхилбэ. Миниингээ һайса наадаад, амитай амигүй хүн гэртэ гүйжэ ороходом, углуудахи хаамжа соо хаалтатай байһан хурьгахан шэнгэхэнээр мааран, намайе таниһан шэнгээр угтадаг бэлэй.

Шэл соо хүн сай хоёрые холижо хээд, хаамжын үүдэхэниие нээжэрхидэгби. Сүлөөдэ гараһан хурьганшье намдаа дүтэлэн ерэхэ, шэлтэй ундаяа амтатайгаар хүхэхэ үедөө бишыхан һүүлээ эжээхигүй борбогонуулан хүдэлгэхэ. Садамсаараа, тад ондоо

болошохо. Гэр соогуур дэбхэржэ ябаад гүйхэ. Энэ тэрэ юумэ үнэдэжэ ябаад үзэхэ. Хүхижэ ерэхэдээ, нагаса баабайн орон дээрэ хүрэхэ гарашадаг. Үбгэжөөл энээниие харамсаараа, ухаа алдаха:

- Энэ бузаршни муухайдажархихань. Хаа саашань!

- Үгы, би хурьгантаяа үшөө наадахам, - гэжэ минии хэлэхэдэ, нагаса баабайм ханаа алдаад, юушые хэлэдэггүй. Шала дээрэ хэбтэһэн намайгаа хурьгамни тойрохо, шэхьем гэжэгьнтэйгэйгээр хүхөөд, хазаад абаха. Бишые тэрэнээ бажууха, балбахаб. Хоёр шэхэнэйн хоорондо, эгээл духыень маажжа эхилхэдэм, үбгэн дураяа гутаашадаг.

- Бү маажа гэгшэ бэлэйб. Мүргэдэг болошохо!

Хурьгамни уданшьегүй бордойжо, үбһэ шэмхэлдэг, уһа зааха уугаад, тархия хэжэрдэг, турьясагаадаг болоо хэн. Тиигэбэшые хурьгахамни миниингээ үгэдэг ундые мартадаггүй хэн, тэрэмни хажуудам тоборжо ерээд, гарнуудым ээлжээгээр үндэсэгөөн байдаг. Үнөөхи шэлтэй хүеэ бэдэрнэ гэшэ.

Зүлгэ ногооной хүхэржэ, зээрэг хурдан зэрэлгээнэй наадажа эхилхэдэ, хүршынгөө хонидые дахаад, хурьгамни бэлшэдэг болобо. Үшөө хүрхэй юм хэн. Үдэшэлэн бэлшээриһээ ерээд, хорёогой үүдэндэ зогсонхой, хургаагай хоорондуур тархия хэжэрхөөд, маарасагаан байдаг хэн. Хэрбээ хурьгаяа носоод, ноолоод халаагүй хаамни, тэрэмни намайгаа заримдаа тарайса мүргэжэрхихэ...

(Георгий Дашабыловой «Хун сагаан хурьгамни...» рассказһаа)

Текст 2

Ногоон кружка

Ехэ бүлын стол дээрэ олон амһарта байна. Тэдэнэй дунда ногоон кружка харагдана. Энэ кружка булганда ойро, олон бодол түрүүлнэ. Бэшэшэл, шаажа намһартаһаа гоёшые бэшэ бшуу. Газаа таладаа эрхы дарама гурбан холторхойтой юм. “Галиханай кружка”, “баабайн кружка”, “Зоригтын кружка” гэжэ гурбан нэрэтэй. Энэ кружкаар үхибүүд хү, сай омогорхон уудаг.

Ногоон кружка олон юумэ үзөө. Холын аянгаталһан түүхэтэй.

Гэрэй эзэн баабай хоёрдохы басаган Галиингаа түрэхэдэ, энэ кружка абаһан байгаа. Түрүүн хүлдэ ороходоо, кружкаараасамнаад, ябажархихан гэдэг.

Энэ кружкаар Галихан халуун хү уудаг хэн. 1941 ондо Эсэгэ ороноо хамгаалха Агууехэ дайн эхилээ. Бүхы арад дайсаниие дарахаа жагсаа. Галииншые баабай дайнда мордохо болоо хэн. Баабайнгаа түхээржэ байхада, гурбатай Галихан ногоон кружкаа асаржа харбайгаа.

Баабайдань удаан ябаха бүри, холо ошохо бүри ногоон кружкань урин болоо: энээнээ харахадаа, гэр нютагаа, басагадаа ханадаг хэн. Бүри һүүлдэ болоходо, гэртэһээ абажа гараһан юумэ гэхэдэ, гансал ногоон кружка болоо бэлэй. Нүхэдэйнгөө “кружкаа үгэл даа, уһа уухам” гэхэдэ: “Бү мартуулагты, басаганайм кружка юм”, – гээд, харбайдаг хэн.

Шанга тулалдаан болоһон дээрэһээ талын дунда, дайнай түрүүшын зэргэдэ тулалдажа ябаашадта уһан таһалдаа бэлэй. Тэр эүедэ энэ кружка соо дүүрэн үлэһэн уһые табан хүн хубаажа уугаа хэн.

Нэгэтэ зурагар нүхэнэйнгөө хажууда табсан дээрэ ногоон кружка табяад һуутарынь, дайсан добтолһон байгаа. Галиин баабай гэдэргээ сухарин ябаба. Гэнтэ гэдэргээ харан гэхэдэнь, дайсанай ойро ногоон кружкань наранда яларжа харагдаа ха. Тиихэдэнь Галиин баабайда баатар зориг бусалжа: “Хүүгэдэйнгээ түлөө урагшаа!” гэжэ хашхараад, жадаа үргэн, урагшаа гүйжэрхихэн байгаа. Энэнь нүхэдэнь жэшээ боложо, дайсаниие хүрдөөн дараа хэн.

Галиин баабай энэ кружкаараа хэды олон шархатаһан нүхэдтөө унда уулгааб, ехэ гол мүрэнүүдһээ уһа удхааб! Олон лэ ушар тэрэ хөөрэдэг даа.

Энэ кружкын гурбан холторхойшые түүхэтэй: нэгэдэхиень Берлин абалганда һомондо халта дайрагдаа, хоёрдохинь Хинганай дабаанда шулуу дайраа. Тиихэдэ гурбадахинь дайнда бэшэ, харин гэртээ холтороо. Жаргал хүбүүн бүһэдөө шагтагалаад, “дайлалдан наадажа” ябатараа, пеэшэнэй углуу дайруулаа юм.

Галиин баабай дайнаа бусажа ерэхэдээ, дүүрэн саахартайгаар ногоон кружкын найматайхан Галидаа бусажа үгөө нэн. Энэ кружка дээрэнээ олон хөөрэлдөөн бүлэ соо мүнөөшье гарадаг даа. Галихан энэ кружкаяа хургуулида хурахадаа ходо абажа ябаа. “Ногоон кружкаа харахадаа, баабайнгаа абажа ябахые ханагшаб. Тийхэдэ номдоо оролдохо хүсэл зориг түрэдэг нэм”, – гээд, тэрэ дүүнэртээ хөөрэдэг.

Мүнөө ногоон кружка Галиин баабайн түрүүшын зээ Зоригто хүбүүнэй нэрэтэй болоод байгаа.

Ная бүлэ соо нонин зүблөөн боложо, ногоон кружкаяа түүхын музейдэ тушааха гэлсэбэ.

Эжы, абын эдлэл үнэтэй, эрэ болохын зориг түрүүлдэг. Энэ кружка иимэ түүхэтэй юм.

(Ц. Номтоев)

Текст 3

Эвенк дуунууд зэдэлхээр

Эртэ урда сагнаа хойшо Байгал далайе тойрон ажаһуудаг арадай тоодо бурядууд, эвенкнүүд ородог байгаа. Тэдэнэр олон зуугаад жэлэй туршада эбтэй эетэйгээр хаяа хадхан ажаһуудаг юм. Эгээл тиймэнээ тэдэ арадуудай соёл, болбосорол, ёһо заншал бэе бэенээ дулдыдан, дүтэрхы болоһон ааб даа. Теэд тэдэ арадуудай өөрсэ илгаа гэхэдэ, хэлэн, хатар наадан, ёохор дуунууд ажахыгаа хүтэлбэрлэхэ онсо аргууд гээшэ. Наяхан Буряадай гүрэнэй филармониин концертнэ танхим соо эвенк арадай суута хүбүүдэй нэгэн, композитор Виктор Степанович Гончиковой зохёохы замда зорюулагдһан тоосоото концерт эмхидхэгдэбэ. Бэлигтэй композиторые энэ найндэрөөрнь амаршалхая Буряад республикын Правительствын, Арадай Хуралай түлөөлэгшэд, республикын олониитэ, “Байгал” ансамблиин болон соёлой эмхи зургаануудай, үндэһэн арадуудай, соёлой түбүүдэй хүдэлмэрилэгшэд, нютагайхидынь, түрэл гаралынь олоороо суглараа. Композитор Виктор Гончиковой тоосоото үдэшэ дээрэ тэрэнэй зохёон дуунууд эвенк, ород хэлэнүүд дээрэ зэдэлжэ, сугларагшадые тон ехээр баясуулаа. В.С. Гончиковой зохёон дуунууд республика доторной мэдээжэ болоһоор үнинэй юм. Тэрэнэй дуунуудые Буряадаймнай бэлигтэй дуушад АюшаДанзанов, Лидия Галсанова, Батор Будаев, Максим Раднаев болон бусад саг үргэлжэ гүйсэдхэжэ байдаг. Мүн энэшые удаа композиторой бэшэһэн шэнэ дуунууд шэнхинэжэ, хүгжэмдэ дуратайшуулые хүхээн сэнгүүлээ.

Виктор Гончиков гансал дуунуудые бэшэ, харин хатарай болон бусадшые хүгжэм зохёодог юм. Буряадай гүрэнэй университетэй дуу, хатарай “Байгалай долгинууд” ансамблиинхид “Эвенк хатар” гүйсэдхэжэ, олоной найшаал магтаалда хүртэбэ. Тэрэнэй бусад жанраар бэшэһэн хүгжэмые оркестр гүйсэдхөө. Мэдээжэ хүгжэмшые энэ зохёохы үдэрөөрнь Монгол оронһоо ерэнэн айлшад хани халуунаар амаршалһан байна. Виктор Степанович Гончиков гансал хүгжэм зохёогоод байдаггүй, харин ниитын ехэ хүдэлмэри ябуулдаг. Тэрэ республикымнай эвенкнүүдэй соёлой түбэй түрүүлэгшэ юм. Мүнөө үедэ В.С. Гончиковой хүсэл оролдолгоор эвенк арадай хэлэ шудалха, ёһо заншалнуудые хэргээхэ, тус арадай үндэһэн ажахын халбаринуудые шэнэ шатада гаргаха хүдэлмэри ябуулагдана.

Д. Бальжинимаев

Содержание итогового государственного экзамена по дисциплине «Литература изучаемой страны»

1. Буряад арадай аман зохёолой прозаическа жанрнууд, онсо илгаа.
2. Ц. Доной «Хиртэһэн нара» гэхэн туужа соо буряад зоной байдалда болоһон шэнэ социальна хубилалтануудые зураглан харуулга. Раднын дүрэ. Туужын уран найруулгын онсо илгаа.
3. Буряад арадай аман зохёолой шүлэглэмэл жанрнууд, тэдэнэй зохеон байгуулгын ёһо заншал.
4. Х. Намсараевай «Үүрэй толон» гэхэн роман соо буряад зоной хубисхалай урда тээхи байдал зураглалга. Цыремпилэй дүрэ. Роман соо хэрэглэгдэһэн уран найханай арга хэрэгсэлнүүд.
5. Буряад арадай аман зохёолой жүжэглэмэл жанрнууд, тэдэнэй илгаа.
6. Д.Р. Батожабайн «Төөригдэһэн хуби заяан» гэхэн роман-трилоги соо зураглагдаһан буряад арадай ХХ-дохи зуун жэлэй түүхэ. Аламжын дүрэ, гэр бүлэ. Зохёолой гол проблемэ, онол аргууд.
7. «Гэсэр» үльгэрэй гол удха, тэрэнэй шэнжэ, үүргэ ба зохёолой гол удхада үзүүлһэн нүлөөн.
8. Ч. Цыдендамбаевай «Банзарай хүбүүн Доржо», «Түрэл нюотаһаа холо» гэхэн романууд. Доржын дүрэ, Буряад зоной ажаһуудал, Россин XIX –дэхи зуун жэлэй социальна байдал. Зохёолнуудай найруулга, жанр.
9. Буряад арадай онтохонууд бусад хөөрэмэл зохёолнуудһаа илгаа.
10. Д. Улзытуевай буряад литературыын хүгжэлтэдэ үзүүлһэн нүлөөн, зохёолнуудайнь өөрсэ аялга. «Ая ганга» гэхэн үлхөө. Буряад хүнэй сэдхэлэй мэдэрэлые уянгата шүлэгүүд соонь зураглалга, зүүн зүгэй шүлэглэмэл зохёолнуудай шэнжые хэрэглэлгын эхи табилга.
11. А. Ангархаевай «Мүнхэ ногоон хасуури» гэхэн роман соо буряад зоной ажабайдал, абари зан, эсэгэнэрэй ба үри хүүгэдэй хоорондохи харилсаа харуулалга. Романай уран найруулга.
12. Ж. Тумуновай «Нойрһоо һэриһэн тала» гэхэн роман соо буряад зоной ухаан бодолой, мэдэрэлэй шэнэдхэлгыэ зураглалга. Дэлгэрэй дүрэ. Романай найруулгын уран аргууд.
13. Э-Х. Гальшиев. «Бэлигэй толи» гэхэн ном соо үгтэһэн буряад арадай ёһо заншалда хабаатай хургаалнууд. Тэдэнэй мүнөө сагта таараха шэнжэ.
14. Б. Барадинай «Ехэ удаган абжаа» гэхэн жүжэгэй түүхэтэ һуури, ород ба буряад зоной дундахи харилсаан, геройнуудынь.
15. Мүнөө үеын жүжэглэмэл зохёолнууд соо буряад хүнэй сэдхэлэй бодолнууд, угай асуудал, арадай ёһо заншал шэнжэлгэ. Б-М. Пурбуевай «Эрьехэ наран» гэхэн жүжэг, байгуулгань.
16. Буряад эхэнэр поэдүүд (Ц-Д. Дондоковагай, Ц-Д. Дондогойн, Г. Раднаевагай, Д. Доржиевагай, болон бусадай зохёолнууд). Зохёолнуудайнь гол шэнжэ, маяг, уянгалан зураглалга.
17. Ч-Лх. Базаронхой «Хаарташан» гэхэн жүжэгэй онсо шэнжэ, байгуулга.
18. Ц. Цырендоржиевай зохёолнууд соо буян ба нүгэлэй хойшолон, хүн ба байгаали хоёрой холбоо, хүн ба дайн гэхэн асуудалнуудые шэнжэлэлгэ («Тохёолгон», «Папансаг», «Хуурайн дабаанай шүдхэрнүүд» ба бусад зохёолнууд).
19. Мүнөө үеын буряад литература: ехэ түхэлэй прозын зохёолнуудай хүгжэлтэ, онсо илгаа, уран найруулга. А. Ангархаевай, С. Норжимаевай, В. Гармаевай, Д-Д. Дугаровай болон бусадай зохёолнууд.
20. Мүнөө үеын шүлэглэмэл зохёолой хүгжэлтэ, гол шэглэлнүүдынь.
21. Ц-Ж. Жимбиевэй «Гал могой жэл» гэхэн роман. Батажабайн дүрэ. Нэгэдэхи нюурһаа домоглолго – шэнэ хэлбэр. «Урасхал» романай байгуулга. Роман – дурдалга – буряад литературыын шэнэ янзын үгүүлэл.

22. Ц. Галановай «Саран хүхь» гэхэн туужа. Хүн ба байгаали хоерой харилсаан. Туужын үндэһэн ба уран найруулга
23. Ц-Д. Хамаевай «Хэнзэ ногоон» гэхэн романай гол проблемэнүүд, геройнуудын.
24. Ородоор бэшэдэг буряад уран зохеолшод (Б. Дугаров, Л. Олзоева, Б. Жигмытов, В. Митыпов г.м.). Тэдэнэй онсо шэнжэ. Буряад литературадахи ородоор бэшэлгын түүхэ
25. Мүнөө үеын буряад драматургийн темэнүүд, геройнууд, проблемэнүүд.
26. Д. Эрдынеевэй «Ехэ уг» гэхэн роман. Буряад зоной 3 үеын харилсаан, абари зан, хараа үзэл. Хүдэлмэришэ ангиин уг, ород буряад зоной хани барисаан.
27. Буряад арадай литературна памятнигууд (Үльгэрэй далай), «Алтан тобшо», «Ганжуур», «Данжуур» г.м.).
28. Н.Г. Балданогой зохеолнуудай онсо илгаа. Буряадай түрүүшын опера «Энхэ-Булад баатар» (Н. Балданогой либретто, хүгжэмынь М. Фроловой).
29. Мүнөө үеын буряад литературын байдал, хүгжэлтын хараа шэглэл.
30. Д. Эрдынеевэй «Үйлын үри» гэхэн роман, гол геройнуудын, шухала асуудалнуудын.

Примерные темы выпускных квалификационных работ

1. Лексика жизненного цикла бурята (по материалам «Толкового словаря традиционного быта бурят» и «Электронного корпуса бурятского языка»)
2. Лексика бургу-бурятского диалекта (по материалам словаря «Barγu aman ayalγun-u üges»)
3. Лексика звукообозначения в бурятском языке
4. Лексика цветообозначения в бурятском языке
5. Лексика тактильной номинации в бурятском языке
6. Дифференциальная лексика бурятского языка (на основе «Калмыцко-монгольско-русского словаря»)
7. Развитие словарного состава современного бурятского языка и способы его пополнения
8. Особенности функционирования фразеологизмов-эвфемизмов в современном бурятском языке
9. Современные тенденции бурятской разговорной речи
10. Литературный бурятский язык и разговорная речь: лексический аспект
11. Бурятские и русские фразеологизмы с анималистическими компонентами значения
12. Фразеологизмы с компонентом лошадь как система образных эталонов в бурятском и русском языках
13. Специфика словосочетаний в бурятском и корейском языках
14. Функции повелительного наклонения в речи бурят и корейцев
15. Структурно-семантическая организация частиц в современном бурятском языке и их коммуникативный потенциал
16. Простое предложение бурятского языка: особенности компонентного состава
Текст как единица современного бурятского языка.
17. Средства организации текста в современном бурятском языке.
18. Структура микротекстов типа «описание» в бурятском языке.
19. Структура микротекстов типа «повествование» в бурятском языке.
20. Особенности художественного перевода бурятских сказок (на материале .... бурятских народных сказок).
21. Переводческие трансформации в бурятско-русских переводах общественно-политических текстов.
22. Языковая картина мира бурят и корейцев.
23. Типы культур и национально-культурная специфика перевода (на примере русской, бурятской и корейской культур).
24. Новейшие монгольские заимствования в бурятском языке в свете теории перевода.
25. Лингвострановедческий и страноведческий аспекты в обучении бурятскому языку как второму
26. Дискуссия как метод формирования коммуникативных навыков в старших классах средней школы
27. Лингвостилистические особенности бурятского газетного текста
28. Малые жанры бурятского фольклора: коммуникативная функция в речи
29. Особенности жанра «загадка» в бурятском и корейском языках

4.2. Описание показателей и критериев оценивания компетенций, шкала оценивания

Оценка компетенций выпускника на соответствии с требованиями ФГОС ВО на государственных экзаменах по Основному восточному языку и Литературе изучаемой страны

Таблица 1

Требования к профессиональной подготовке	Признаки проявления	Признак не проявляется	Признак проявляется частично	Признак проявляется в полном объеме
способность понимать, излагать и критически анализировать информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера (ПК-2)	Понимает, излагает теорию Основного восточного языка		0-2 б.	
	Понимает, излагает теорию Литературы изучаемой страны.		0-2 б.	
	Предъявляет умения анализа языковых фактов и явлений		0-2 б.	
	Предъявляет умения анализа текстов по литературе.		0-2 б.	
	Представляет свободное аудирование на основном восточном языке.		0-2 б.	
	Представляет свободное чтение на основном восточном языке		0-2 б.	
	Умеет устно и письменно переводить с восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера.		0-2 б.	
Владение понятийным аппаратом востоковедных исследований (ПК-3)	Свободно владеет основными терминами и понятиями.		0-2 б.	
	Демонстрирует знание различных точек зрения на одну актуальную проблему.		0-2 б.	
	Корректно и обоснованно формулирует ответы актуальные вопросы, имеет свою позицию.		0-2 б.	
Максимальное количество баллов			20 б.	

**Шкала оценивания для
итогового расчета баллов**

Таблица 2

Буквенный эквивалент оценки	Оценка	Сумма баллов
A - превосходно	5	17-20
B - отлично	5	15-16
C - очень хорошо	4	13-14
D - хорошо	4	10-13
E - удовлетворительно	3	6-9
FX - неудовлетворительно	2	до 5 б.

Оценка компетенций выпускника на соответствии с требованиями ФГОС ВО при
подготовке и защите выпускной квалификационной работы

Таблица 3

Требования к профессиональной подготовке	Признаки проявления	Признак не проявляется	Признак проявляется частично	Признак проявляется в полном объеме
Владение теоретическими основами организации планирования научно-исследовательской работы (ПК-1)	Соответствие структуры работы плану исследования.	0 б. – 2 б.		
	Обоснованность применяемых методов исследования.	0 б. – 2 б.		
	Корректность представления библиографии исследования.	0 б. – 2 б.		
	Самостоятельность отбора материала для доклада и презентации по теме исследования.	0 б. – 2 б.		
Способность понимать, излагать и критически анализировать информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с	Свободное владение содержанием своего исследования. Глубина теоретических знаний, применение их при написании ВКР.	0 б. – 2 б.		
	Предъявление способности критически анализировать языковые факты и явления через методы исследования.	0 б. – 2 б.		

восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера (ПК-2)	Самостоятельность поиска источников по теме исследования, а также самостоятельность в промежуточных и итоговых выводах в ВКР.	0 б. – 2 б.
	Свободное владение основным восточным языком, свободный переход с одного языка на другой при защите основных положений своего исследования.	0 б. – 2 б.
Владение понятийным аппаратом востоковедных исследований (ПК-3)	Объективная самооценка результатов исследования, в том числе недостатков и достоинств ВКР и видение перспектив дальнейшего изучения темы ВКР.	0 б. – 2 б.
	Корректная, обоснованная формулировка понятийного аппарата исследования.	0 б. – 2 б.
	Обоснование основных положений исследования, наличие иллюстративного материала, а также приведение дополнительных.	0 б. – 2 б.
	Представление результатов исследования, основных его положений в различных текстовых форматах (таблицы, рисунки, диаграммы и пр.)	0 б. – 2 б.
Максимальное количество баллов		24 б.

**Шкала оценивания для
итогового расчета баллов**

Таблица 4

Буквенный эквивалент оценки	Оценка	Сумма баллов
А - превосходно	5	22-24
В - отлично	5	20-22
С - очень хорошо	4	17-19
Д - хорошо	4	12-16
Е - удовлетворительно	3	6-11
FX - неудовлетворительно	2	до 5 б.

4.2. Методика процедуры оценивания результатов освоения образовательной программы

В качестве предмета оценивания в рамках сдачи государственных экзаменов, а также выполнения и защиты студентами ВКР вынесены следующие профессиональные компетенции:

- владение теоретическими основами организации и планирования научно-исследовательской работы (ПК-1)

- способность понимать, излагать и критически анализировать информацию о Востоке, свободно общаться на основном восточном языке, устно и письменно переводить с восточного языка и на восточный язык тексты культурного, научного, политико-экономического и религиозно-философского характера (ПК-2)

- владение понятийным аппаратом востоковедных исследований (ПК-3)

Компетенции оцениваются членами государственной экзаменационной комиссии по факту проявления признаков в процессе сдачи итогового государственного экзамена, защиты ВКР, представленных в таблицах 1, 3.

Критерии оценки:

- признак не проявляется;
- признак проявляется частично;
- признак проявляется в полном объеме.

Максимальное количество баллов за каждый признак – 2б. Максимальное количество баллов за государственные экзамены – 20 б.

Максимальное количество баллов за каждый признак – 2б. Максимальное количество баллов за государственные экзамены – 24 б.

Каждый член государственной экзаменационной комиссии заполняет лист оценки. Результаты защиты заносятся в итоговый лист оценки.

Итоговая оценка защиты выпускной квалификационной работы производится по шкале соответствия по четырехбалльной системе: «отлично», «хорошо», «удовлетворительно», «неудовлетворительно» с выставлением буквенного эквивалента. Шкала оценивания приведена в таблицах 2, 4.

5. ПЕРЕЧЕНЬ УЧЕБНОЙ ЛИТЕРАТУРЫ И РЕСУРСОВ СЕТИ "ИНТЕРНЕТ"

5.1. Перечень основной и дополнительной литературы

Основная литература по Основному восточному языку

1. Амоголонов Д.Д. Современный бурятский язык. - Улан-Удэ, 1958.
2. Бертагаев Т.А., Цыдендамбаев Ц.Б. Грамматика бурятского языка. Синтаксис. - Москва, 1962
3. Раднаев Э. Р. Буряад хэлэнэй фонетикэ/Э. Р. Раднаев; М-во образования и науки Респ. Бурятия. —Улан-Удэ: Бэлиг, 2007. —146 с.
4. Раднаев Э. Р. Буряад хэлэнэй орфоэпи: лингвист. пособие /Э. Р. Раднаев; Федер. агентство по образованию, Бурят. гос. ун-т. —Улан-Удэ: Изд-во Бурят. ун-та, 2008. —92 с.
5. Доржиев Д.-Н. Современный бурятский язык : морфетикэ/Д.-Н. Доржиев. —Улан-Удэ: Бэлиг, 2005. —179 с.
6. Доржиев Д.-Н. Современный бурятский язык : синтаксис/Д.-Н. Доржиев. —Улан-Удэ: Бэлиг, 2005. —179 с.

Основная литература по Литературе изучаемой страны

7. Бадмаев Б. Б. Бурятская литература первой половины XX века / Б. Б. Бадмаев. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2003. – 46 н.
8. Бадуева Г. Ц. Рассказ в литературе Бурятии : поиски жанровых форм / Г. Ц. Бадуева. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2002. – 120 с.
9. Балданмаксарова Е. Е. Бурятская поэзия XX века: истоки и поэтика жанра / Е. Е. Балданмаксарова. – М. : Компания СпутникУ, 2002. – 363 с.
10. Балданов С. Ж. Народно-поэтические истоки национальных литератур Сибири (Бурятии, Тувы, Якутии) / С. Ж. Балданов. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1995. – 447 с.
11. Балданов С.Ж. Художественная деталь в бурятской прозе / С. Ж. Балданов. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1987. – 176 с.
12. Буряад литература. XX зуун жэлэй нэгэдэхи хахад : хрестомати. Нэгэдэхи хуби : Прозаическа зохёолнууд / согсолб. Л. Ц. Халхарова – Улаан-Удэ : Буряад. гүр. ун-тедэй хэбл., 2009. – 240 х.
13. Гармаева С. И. Типология художественных традиций в прозе Бурятии / С. И. Гармаева. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 1997. – 170 с.
14. Дугаржапова Т. М. Поэтика бурятского стиха / Т. М. Дугаржапова. – Улан-Удэ : Изд-во БНЦ СО РАН, 2002. – 200 с.
15. История бурятской литературы 1917–1955 гг. Ч.2.: Бурятская литература военных лет и послевоенного десятилетия (1941–1955). – Улан-Удэ : БНЦ СО РАН, 1995. – 196 с.
16. История бурятской литературы 1917–1955 гг. Ч.1: Становление бурятской советской литературы (1917–1940). – Улан-Удэ : БНЦ СО РАН, 1995. – 256 с.
17. История бурятской советской литературы. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1967. – 473 с.
18. Ким И. А. Бурятская советская поэзия 20-х годов / И. А. Ким. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1968. – 251 с.
19. Концепты в литературе Бурятии транзитивного периода. - Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2011. – 143 с.
20. Махатов В. Б. Проблемы социалистического реализма в бурятской литературе. Некоторые вопросы развития прозы /В. Б. Махатов. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1962. – 103 с.
21. Найдаков В. Ц. Становление, развитие и распад бурятской советской литературы (1917-1995) / В. Ц. Найдаков. – Улан-Удэ : БНЦ СО РАН, 1996. – 106 с.
22. Найдаков В. Ц. Традиции и современность в бурятской литературе / В. Ц. Найдаков. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1974. – 141 с.
23. Соктоев А. Б. Становление художественной литературы Бурятии дооктябрьского периода / А. Б. Соктоев. – Улан-Удэ: Бурят. кн. изд-во, 1976. – 491 с.
24. Халхарова Л. Ц. Национальная картина мира в прозе Ч. Цыдендамбаева /Л.Ц.

Халхарова. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2010. – 132 с.

25. Халхарова Л. Ц. История бурятского фольклора и литературы первой половины XX века: Программа и методические рекомендации / Л. Ц. Халхарова. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2006. – 26 с.

26. Халхарова Л. Ц. Художественный мир прозы Ч. Цыдендамбаева /Л. Ц. Халхарова. – Улан-Батор : ТОДО БИЧИГ, 2013. – 146 с.

27. Хамгашалов А. М. Опыт исследования бурят-монгольского стихосложения / А.М. Хамгашалов. – Улан-Удэ : Бурят.-Монг. гос. изд-во, 1940. – 85 с.

Дополнительная литература по Основному восточному языку

28. Батоев Б.Б. Бурятский язык. Графика. Орфография. – Улан-Удэ, 1993.-143с.

29. Буряад хэлэнэй бэшэгэй дурим/М-во образования и науки Респ. Бурятия, Ин-т монголоведения, буддологии и тибетологии Сиб. отд-ния Рос. акад. наук; под общ. ред. Л. Д. Шагдарова. —Улан-Удэ: Бэлиг, 2009. —166 с.

30. Буряад хэлэнэй шухала асуудалнууд/Рос. акад. наук, Сиб. отд-ние, Ин-т монголоведения, буддологии и тибетологии ; [отв. ред. Л. Д. Шагдаров, редкол.: С. Д. Бабуев и др.]. —Улан-Удэ: Изд-во БНЦ СО РАН, 2007. —207 с.

31. Дылыкова Р. С. Буряад хэлэн : тестнууд: Буряадай гурэнэй университетэдэй хуралсалай методическэ булгэмэй шидхэбэрээр тус пособи 050302.65 Турэлхи хэлэн болон литература гэхэн мэргэжэлдэ хурадаг оутадай хуралсалай ном боложо угэхэ аргатай/Р. С. Дылыкова, Л. Б. Будажапова; М-во общ. и проф. образования Рос. Федерации, Бурят. гос. ун-г. —Улан-Удэ: Изд-во Бурят. госун-та, 2009. —85, [1] с.

32. Санжина Д. Д. Бурятский язык : стилистический аспект лексической синонимии: словарь-справочник/Д. Д. Санжина; М-во образования и науки Респ. Бурятия. —Улан-Удэ: Бэлиг, 2010. —155, [1] с.

33. Раднаев Э. Р. Бурятский язык в средней школе/Э. Р. Раднаев. —Улан-Удэ: Бэлиг, 2005. —102 с.

34. Бальжинимаева Ц.Ц. Именные словосочетания в бурятском языке. Улан-Удэ, 1996.

35. Будаев Ц.Б. Буряад диалектологи. – Улан-Удэ, 2000.-140 х.

Дополнительная литература по Литературе изучаемой страны

36. Алтан гадахан : хубисхалай урда тээхи буряад уран зохёолоор дунда хургуулин 9-10-дахи классуудта үзэхэ хрестомати / Авт.-согсолб. В. Б. Махатов, Х. Г. Цыденова. – Улаан-Үдэ : Бэлиг, 2008. – 396 х.

37. Биобиблиографический словарь репрессированных писателей Бурятии. – Улан-Удэ : БНЦ СО РАН, 1996. – 75 с.

38. Галсанов Ц. Амар сайн, ахамад нүхэд! (Буряад совет зохёолой үндэнэ табигшад тухай дурдалганууднаа) / Ц. Галсанов. – Улаан-Үдэ : Буряад. ном. хэбл., 1980. – 159 н.

39. Гармаева С. И. Проблема типологии художественных традиций в национальной литературе / С. И. Гармаева // Вестник Бурятского университета. Серия 6. Филология. – Улан-Удэ: Изд-во Бурятского госуниверситета, 1997. – Вып.1. – С.112-118.

40. Дагбаев Д. Д. Түрэл дайда Тарбагатай нютагһаа уран бэлигээр соробхилон ерэнэн Чимит Цыдендамбаев / Д. Д. Дагбаев. – Улаан-Үдэ : «Буряад үнэн» хэблэл, 2002. – 40 н.

41. Данчинова М. Д. Категории пространства и времени в художественной картине мира / М.Д. Данчинова. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2007. – 114 с.

42. Дугаржапова Т. М. Язык поэтических произведений Д. Дашинамаева / Т. М. Дугаржапова. – Улан-Удэ : Изд-во БНЦ СО РАН, 1993. – 122 с.

43. Дугарнимаев Ц.-А. Буряад уран зохёолой түүхын баримтанууд / Ц. А. Дугарнимаев. – Улаан-Үдэ : Буряад. ном. хэбл., 1986. – 189 н.

44. Дугарнимаев Ц.-А. Жамсо Тумунов. Критико-биографический очерк / Ц. А. Дугарнимаев. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1960. – 154 с.

45. Дугарнимаев Ц.-А. Н. Фольклорные мотивы в рассказах Х. Намсараева // Социалистический реализм в творчестве Х. Намсараева / Ц.-А. Н. Дугарнимаев. –

Новосибирск : Наука, 1979. – С. 24– 28.

46. Дугарнимаев Ц.-А., Бальжинимаева С. С., Цыретарова Н. Б. Буряад литература. Дунда хургуулийн 10-дахи класста үзэхэ ном / Ц.-А. Дугарнимаев, С. С. Бальжинимаева, Н. Б. Цыретарова. – Улаан-Үдэ : Бэлиг, 1990. – 206 н.

47. Дугарнимаев Ц.-А. Н., Бальжинимаева С. С., Цыретарова Н. Б. Буряад литература. Дунда хургуулийн 10-дахи класста үзэхэ ном / Ц.-А. Н. Дугарнимаев, С. С. Бальжинимаева, Н. Б. Цыретарова. – Улаан-Үдэ : Бэлиг, 1996. – 192 н.

48. Забадаев С. Т. К изучению произведений бурятских писателей в школе / С. Т. Забадаев. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1980. – 64 с.

49. Имixelова С. С., Шантанова Т. В. Женские образы в бурятской драматургии : архетипическое содержание и национально-культурный контекст / С. С. Имixelова, Т. В. Шантанова. – Улан-Удэ : Изд-во Бурятского госуниверситета, 2015. – 140 с.

50. Ким И. А. О рифме в бурятской поэзии // Советская литература и фольклор Бурятии / И.А. Ким. – Улан-Удэ : БКНИИ, 1961. – С. 71-94.

51. Махатов В. Б. Уран зохёолой уужам харгыда / В. Б. Махатов. – Улан-Удэ : Буряад ном. хэбл., 1972. – 150 н.

52. Найдаков В. Ц. Путь к роману. История формирования бурятской прозы / В. Ц. Найдаков. – Новосибирск : Наука, 1985. – 260 с.

53. Найдаков В. Ц. Чимит Цыдендамбаев // Современные писатели Бурятии / В.Ц. Найдаков. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1969. – 182 с.

54. Намсараева Ц. Б. Түүхэдэ мүнхэрhэн нэрэнүүд: Оюутан болон багшанарай хэрэглэхэ ном / Ц. Б. Намсараева. – Улаан-Үдэ : «Бэлиг» хэблэл, 2002. – 84 х.

55. Осорова С. Г. Психологизм в бурятской прозе / С.Г. Осорова. – Новосибирск : Наука, 1992. – 101 с.

56. Очерк истории бурятской советской литературы. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1959. – 272 с.

57. Скрынникова Т. Д., Батомункуев С. Д., Варнавский П. К. Бурятская этничность в контексте социокультурной модернизации (советский период) / Т. Д. Скрынникова, С. Д. Батомункуев, П. К. Варнавский. – Улан-Удэ : Изд-во БНЦ СО РАН, 2004. – 214 с.

58. Соктоев А. Б. Хоца Намсараев. Путь к эпосу социалистического реализма / А. Б. Соктоев. – Улан-Удэ : Бурят. кн. изд-во, 1971. – 212 с.

59. Тюпа В. И. Аналитика художественного (введение в литературоведческий анализ) / В. И. Тюпа. – М. : Лабиринт, РГГУ, 2001. – 224 с.

60. XX зуун жэлэй эхин үеын буряад уран зохёол : хрестомати / Согсолб. Л. Ц. Халхарова. – Улаан-Үдэ : «Бэлиг» хэблэл, 2009. – 164 х.

5.2. Методическое обеспечение

Методические рекомендации по разработке. Оформлению и защите курсовых и выпускных квалификационных работ по направлению 41.03.03 «Востоковедение и африканистика».

Программное обеспечение и Интернет-ресурсы

www.buryatia.org/

www.toonto.ru/

<https://ru.wikipedia.org/wiki/Буряты>

https://ru.wikipedia.org/wiki/Бурятский_язык

www.uulen.ru/

buryat-lang.ru/nom/

www.languages-study.com/buryat.html

www.rbardalzo.narod.ru/4/burat.html

www.peoples.org.ru/burjat.html

<http://biblioteka.teatr-obraz.ru/node/6560>

<http://www.sati.archaeologv.nsc.rii/Home/pub/Data/MANSH/?html=mansh.htm&id=1>

566

<http://www.buryatia.ru/buryats/>

ПРОГРАММА СОСТАВЛЕНА В СООТВЕТСТВИИ С ТРЕБОВАНИЯМИ ФГОС ВО
СОСТАВИТЕЛЬ (И) ПРОГРАММЫ Р.С. ДЫЛЫКОВА, ДОЦЕНТ, К.Ф.Н.
РАБОЧАЯ ПРОГРАММА ОДОБРЕНА НА ЗАСЕДАНИИ КАФЕДРЫ
ОТ «04» МАРТА 2016 Г. ПРОТОКОЛ №7